FORN-NORDISKT BIBLIOTEK

UTGIFVET

AF

J. WAHLSTRÖM.

Femte Häftet.

UPSALA 1848.
WAHLSTRÖM & C.

Om runorna

af

J. P. Murray.

(Denna uppsats, som på latin förekommer uti Commentationes Soc. Scient. Gotting. Vol. II, tryckt 1780, innehåller, enligt Rühs, det bästa, som blifvit skrifvet öfver runorna. Jfr detta Bibliotek II. 42. Den är dock af Geijer och de fleste nyare lemnad utan afseende).

Allmänt bekant är, att med ordet runor nu förstås de nordiska folkens gamla bokstäfver. Men månne detta namn äfven tillhört andra germanska folks skrift? Detta innebär en oafslutad tvistefråga. De, som antaga att franker och sachser haft egendomlig skrift, inan de tillegnat sig romersk, låta runor vara en allmän germansk uråldrig skrift. Så Mascovius i sin tyska folksbok*). Eckhart påstår detsamma i sin skrift om Frankerne**), tilläggande dem Venantii Fortunati bekanta *barbara runa*. Och den skarpsynte La Croze lät detta ord på samma grund förstås om frankiska bokstäfver***). Wanley†) åter säger, att sachsarne och anglerne till Britannien medfört runorna. Men Hickesius antager, att anglerne väl fordom haft egen skrift; hvilken de dock någon tid begagnat ömsevis med de af danskarne till England förda runorna††).

Likväl ha ej ens de ifrigaste frankiske fornforskare ännu framlagt några säkra prof på inhemsk frankisk skrift†††): de hunibaldska anses med rätta för en yngre

---

*) II. 197; Anmerk. sid. 181. **) Sid. 418.

***) Uti Vindiciæ vet. script. sid. 90.

†) I företalet till ant. litt. Sept.

††) Företalet sid. 13 och kap. XXII.

†††) Nouveau Traité de Diplom.

förfalskning. Öfver allt synas dragen af de romerska bokstäfverna, i den tidens urartning. Derföre har Fortunatus med sitt uttryck afsett ettdera de gothers, som innehade östra Gallien jemte Spanien, bokstäfver; eller må han anses ha uppsnappat något om nordens skrift; eller bör en annan betydelse fästas vid hans ord.

Den i ordningen andra åsigten är Worms och i allmännhet deras, som anse de nordiska runorna mest uråldriga. Men utom att detta af andra plägar betviflas, synes man ej böra söka från fjerran, hvad som kan finnas nära.

Har således skalden menat de yttersta Gothernas bokstäfver? — Visst icke de ulfilanska. Ty hos dessa har väl ej kunnat möta något fremmande för en man, van vid den tidens grekiska och latinska skrifter. Deri skall instämma den som jemfört dem med silfverbibeln*). Men Gotherna tros, utom de ulfilanska bokstäfverna, ha bevarat de inhemska**), såsom de anses, runorna, och medfört dem till Italien, Frankrike och Spanien, samt sålunda länge begagnat dem. Denna mening ha till och med de utmärkta författarne om Frankrikes diplomata***), vilseledda af Fortunati ord, omfattat. Ja i sjelfva Italien har man vågat utbjuda de berömda etruskiska monumenterna såsom gothiska, försedda med runor; derom är ock en bok utgifven. Till samma mening ha några kommit ej blott af nordens lärde, hänförda af fosterlandskärlek, utan äfven andra. Och ej så underligt; då vid första ögonkastet en sådan likhet förefaller mellan runorna och de etruskiska bokstäfverna, att man lätt tror dem vara af samma ursprung. Sådant hände mig sjelf, då jag för några år sedan ögnade i Gorii etruskiska antiquiteter. Detsamma hände Gesner, då jag en gång på bibliotheket för honom framlade etruskisk skrift och runor.

Men denna likhet, som i några bokstäfver möter, skall jag nedanför härleda från annat håll; visande den gemensam med de äldsta grekiska och latinska. Här är nog att erinra, det den lärde Sparwenfelt, som af Carl XI sändes att i de af forna Gotherna bebodda

---

*) Hickes. **) N. Tr. de Dipl. III. 319; II. 72.
***) A. st. sid. 72

änder uppsöka minnesmärken efter dem, efter trogen forskning icke alls fann några spår af runor. De brukade nemligen i all slags skrift romerska bokstäfver, ehuru efter tidens bruk vanställda. De mynt med tecken liknande runor, som tilläggas Vestgotherne, ha med mera skäl af andra blifvit tillegnade Hispanerne, ännu under romerskt välde.

Hvad skola vi således förstå med Fortunati "runa"? Sjelfva innehållet af sången visar det: tydligen ej någon bokstaf, utan något barbariskt okändt tecken. Poeten förebrår nemligen mildt sin Flavius, att han på flera bref ej gifvit något svar, och betager honom på samma gång all ursäkt, så väl af brist på det svårt åtkomliga pappret, som af ovilja att skrifva latin. Han säger sig skola anse kärt, om vännen äfven använde bokbark. Och om något sådant förekomme, som han tvekade att säga på latin (ty så tolkar jag orden: *An tua Romuleum fastidit lingua susurrum)*, så kunde han väl bruka ebreiska bokstäfver, eller achæmeneiska och persiska, eller heldre argoliskt eller grekiskt språk. Straxt härefter tillägger han:

Barbara fraxineis pingatur runa tabellis:
Quodque papyrus agit, virgula plana valet.

Allra minst kan således detta förstås om frankiska bokstäfver, hvilka, såsom kända af de fleste, alls icke kunnat tjena till förhemligande. Men skalden råder vännen endast begagna hemliga tecken eller barbariska och fremmande; och på sådana eller hieroglyfer har redan detta ställe blifvit tolkadt af Browerus, Fortunati icke förkastlige commentator*), ehuru han uppriktigt tillstått, att han haft svårt att fatta. hvad i allmänhet menades med *runa*, och hvad det på detta ställe betydde. Jag har dröjt länge vid dessa verser, emedan runornas namn der första gången förekommer; och jag tror mig med dem hafva tillfredsställande bevisat — hvad jag redan förut sagt om ordets ursprungliga betydelse — nemligen att det från början icke tillämpades på bokstäfver. Och det kan man finna af germanska folkens äldsta skrifter.

---

*) Detta har Geijer förbisett, då han i Sv. R. Häfder sid. 136, 149, skrifver, att "i bemärkelsen af bokstaf finna vi ordet *runa* först i 6 århundradet, då en biskop i Frankrike omtalar runor såsom en barbarisk skrift på trädtaflor eller släta kaflar." Jfr Fornnord. Bibl. II. 42. (Utg:s anm.)

Understundom betyder ordet hemlighet. Så äro Frälsarens ord: *ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὸ μυστήριον τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ* (Marc. IV. 11) hos Ulfilas öfversatta med: *Izvis atgiban ist kunnan* RVNAN *thjudan Gordjos Goths*, och likaledes Luc. VIII. 10, i pluralis, *kunnan* RVNOS. Ett beslägtadt ord hafva på samma ställe både angelsachsiska öfversättningen och den frankiska i Tatiani harmonia evangelica. Den förra: *ecu is gescald to witanne Godes ricis* GERVNV; och den sednare: *iu ist gegeban wizanno* GIRVNV *himilo riches*. I samma mening brukas ordet ofta af Isidori Hispalensis öfversättare, t. ex. *dhars meghiniga Chiruni dhera dhrinissa*, treenighetens majestätiska hemlighet.

För öfrigt betyda *Runa* och *Garuni* hos Gotherne hemlig öfverläggning och lönliga stämplingar, t. ex. *runa nemen* hålla råd; *garuni nimand ansus bauhtednn*, när de hade hållit råd, köpte de (Matth. XXVII. 1, 7); o. s. v. på flera ställen, som Junius sammanställt.

Betydelsen af taslande, hemliga stämplingar har redan Frickius, utgifvaren af Schilterianska thesaurus insett, och dertill kommer tyngden af Ihres auktoritet. Notkerus har i Ps. XLI. 8: *Wider mir fuoron runendo alle mine fienda*, d. ä. alle de, som mig hata, tasla tillhopa mot mig, I Alexander den stores historia på svenska rim läses: *Hærin tok ta mellan sik runa*, hären började då ett inbördes-taslande; och i Hadorphs rimkrönika: *Ta menar jak ther med dem runa*, då tänker jag med dem hålla hemligt tal. Språkbrukets fortfarande hos Germanerne de näst följande seklerna bevisa äfven Luthers ord (nästan alldeles lika med Notkers): *Alle, die mich hassen, raunen mit einander wider mich*; och Wursteisenii i baselska annalerna: *Die Kieser gaben durch die Raun ihre Stimme, und erwählten.* Nu är ordet aflagdt med undantag måhända af i Schweitz*). Engelsmännen bibehålla likväl ännu *to round in one's ear*, hviska i örat.

Af allt detta synes runornas anslutning till besvärjelse; och Junius anser den betydelsen såsom ur-

*) Simlerus de republ. Helvet.

sprunglig. Hos alla germanska stammar förekommer ock ordet såsom utmärkande magiska konster.

Angelsachserne sade *runian* i betydelsen af besvärja. *Runstafes* voro hos dem magiska karakterer (ty *staf* är skrifttecken); *runencraftige män*, mager; *helleruna* spåquinna. Häraf är lätt att sluta till betydelsen af Alemannernes *runstaba*, i Keros glosser: nemligen hemliga eller magiska tecken; sådana voro ock sannolikt de *eulogiæ***), för hvilka Kero nyttjar det ofvannämnda tyska ordet: alldenstund de voro bref, under sken af en gåfva, skickade af föräldrar och slägtingar, och förbjödos sedan såsom misstänkta af benediktinermunkarne: af detta slag anser jag äfven Fortunati runa, hvarmed han ville betjena sin hemlighetssökande vän. Gothernas *Aliorunæ*[*], eller besvärjerskor och spåqvinnor, äro nogsamt kända af Jornandes; hvilket ords första del vi med Junius härleda af Gothernas *Hali*, helvete; helst Sachserne äfven kallat desamma *hellerunor* d. ä. qvinnor, som utforska underjordens hemligheter,

Att nordboerne med namnet runor företrädesvis afsett besvärjningar eller hvad dit hörer, är allmänt bekant. Så finnas flera slag af magiska karakterer: Sigrunor, malrunor, aulrunor, hugrunor o. s. v., hvilka Stephanius, i anmärkningarne till Saxo, ur isländska språket uttyder; af Verelius omhandlas i anmärkningarne till Hervorsagan andra och från dessa skiljda arter: naturligt, då trollsaker funnos af så många slag. Häraf kallades spåmän hos Svenskarne *runokarla*; t. ex. i en gammal öfversättning af evangelierna, som Ihre egde: Hon loth sik til inghom androm, heaske runokarla, eller trollkarla. Och i en gammal norsk lagbok räknas runor till öfriga slag af trolleri belagdt med landsförvisningsstraff: Ef madr foer mot Spaadom, Runum, Galdrum.

Af denna ordets betydelse har således högst sannolikt benämningen på de gamla nordiska bokstäfverna (*runor*) uppkommit. Ty utan förvåning kunde ej de barbariska folken förnimma de till dem nyss förda bokstäfvernas egenskap, hvarigenom frånvarande kunde meddela sig, de aflidnes minne bevaras, och mångfaldiga under-

---

*) Wacht. gloss. 1314.

bara ting, som öfvergingo obildade menniskors fattning. Naturligt då, att de funno något magiskt i bokstafsskriften och att de af runor tillade den namn.

Den förste, som, så vidt vi känna, härledt runornas namn af hemligt taslande, var Hadrianus Junius i sin Batavia. Spelman, i brefven till Worm, bekräftade denna eller den beslägtade härledningen af lönlighet, och tillade en tvåfaldig grund för namnet: 1) att de äro så skiljda från andra folks bokstäfver; 2) att de voro mest beryktade såsom hemliga kunskaper. Men om enligt min tanka denna benämning först uppkommit i norden, så kan den näppligen ha härflutit af olikheten med andra folks bokstäfver, helst visserligen inga sådana voro förut kända i dessa länder.

Spelmans åsigt har blifvit omfattad af Somner, Loccenius, Frans Junius, Schilter, Wachter, Fritsche, Ihre. Worm åter härleder runornas namn af *rynnor*, plogfåror, eller af *rennor*, vattenledningar, emedan grunddragen till runorna, inhuggna i sten, likna sådana kanaler. Beggedera återfinnas i tyskans *Rinne* eller *Rönne*. Vi erkänna, att denna Worms tanka vitnar om sinnrikhet, och att äfven den omständigheten talar derför, att romarne med *exarare* betecknade skrift; äfvensom grekernas uråldriga sätt att skrifva, oafbrutet än till höger än till venster, likasom då man plöjer, kallades *βουστροφηδόν*. Vi undra således ej på att Eckhart, Keysler och andra tyskar, samt sednare svensken Dalin, omfattat denna åsigt. Men då vi funnit sjelfva ordets sanning och betydelse, synes det otjenligt att framleta det ur andra, med ändring af en och annan bokstaf.

Stiernhielm härleder det af svenska ordet *röna*, erfara, utforska. Men hvad vi förut anmärkt, gäller äfven här. Sjelfva ordet *röna* kommer ock helt naturligare af runa såsom grundord, betecknande något fördoldt. Äfven tyskarne bruka *runen* för fråga; Schilter har funnit det i liknande betydelse med Svenskarnes *röna*.

Hvarken hos Ulfilas eller angelsachsiska öfversättningen har jag funnit *runa* i betydelsen af bokstaf. Frälsarens ord hos Lucas *μίαν κεραίαν* återgifves *aïnana wruta*. Och *wruta* synes vara beslägtadt med sachsernes *gewrit*, skrift, bokstaf, som kommer af *writan* och i engelskan ännu heter *to write*. Ja i tyskan finnas

riten och *reissen*, såsom hos Otfried; *In erda tho — mit themo fingar reiz*, i jorden der — med fingret skref han. Angelsachserne kallade ordtyperne *stäf*: och detta uttryck finna vi på det nyss anförda stället hos Lucas, serskildt gilladt i abboten Ælfrics sachsiska grammatica, vidfogad Somners lexicon. I paragrafen om bokstäfverne säger han oförtydbart: *Littera is* STÄF *on Englisc, and is se laesta dael on bocum.* Ordtyp heter på engeska stäf, och är minsta delen i boken. I pluralis säga de *stafa.* Häraf kallas grammatica *stæferæfde*, o. s. v.

Intet tvifvel är, att ju det tyska *Buchstab* är af samma art och uppkomst, liksom det engelska ordet, af ett beslägtadt, som betyder käpp. Svenskarne bibehålla ännu det ursprungliga *staf* i ordet *stafva.* Några härleda detta ord af käpp, emedan da gamla skulle ha skrifvit på balkar och stafvar. Men då skulle icke benämningen hafva blifvit tillagd enstaka bokstäfver, utan hellre åt en hel skrift. Mera benägne äro vi för den gissning, att våra förfäder häntydt på de stafvar, af hvilka grekernas och romarnes s. k. kapitèlbokstäfver (eller större alfabetet) nästan samtlige synas sammansatta. Vi ha lånat detta från Worm; ehuru han blott hänför det till nordens runor, då anmärkningen likväl gäller lika kraftigt om grekers och romares bokstäfver ur det större alfabetet, som tillika var det ursprungliga *).

Om runskriftens upprinnelse

af

J. H. Bredsdorff.

(Originalet utkom 1822 i Köpenhamn och meddelas här i sammandrag. Det citeras ej af Geijer och sällan af de nyare, som i allmänhet följa den lärde Finn Magnusen, hvars fantasi dock mer än en gång förledt honom till de mest besatta irrfärder, t. ex. i fråga om Runamo (se Witt. Akad. Handl. XVI. 368) och om obelisken i Ruthwell (se Fornnord. Bibl. II. 69).

Om runornas ursprung äro meningarne så delade, att, under det några påstå, att de varit komna i bruk,

---

*) Detta föredrag hölls i Göttingska Vet. Societeten d. 4 Juli 1767. Ett följande, hållet d. 10 Okt. s. å., ämna vi i ett seduare häfte införa. Murray var svensk och finnes omtalad i Biogr. Lexicon IX. 199.

förr än Evander förde bokstäfver till Italien*), antaga andra, att de äro uppfunne långt efter kristendomens införande i norden. Är tiden, i hvilken de äro uppkomna, icke afgjord, så är det ganska naturligt, att det ock kan vara tvifvelsamt, hvarifrån de leda sitt ursprung. Att antaga dem uppfunna tillfälligtvis, utan att något äldre alfabet skulle ha gifvit anledning dertill, blefve i alla fall den minst rimliga hypotesen. Men hvilket kändt alfabet skulle anses såsom källan till runalfabetet, derom ha skiljaktiga åsigter sökt göra sig gällande. Måhända isynnerhet för att häfda det en vördnadsvärd ålder härleder Worm det ifrån det hebreiska alfabetet, som man har ansett för det äldsta i verlden**). Vid undersökningen af hans grunder för denna mening finner man väl några enstaka likheter mellan de hebreiska bokstäfverna och runorna; men för det mesta är öfverensstämmelsen så obetydlig och öfvergången så tvungen, att man lätt öfverbevisas om origtigheten af hans hypotes. Åsigten förlorar ännu mer i sannolikhet, när man betänker, att den nu brukliga formen af de hebreiska bokstäfverna är kaldeisk och af temligen sent ursprung, då deremot de äldsta hebreiska bokstäfverna liknade de feniciska och egentligen voro desamma, som man nu kallar samaritanska. Man kunde derför falla på att härleda runorna af dessa feniciska eller gammalhebreiska bokstäfver; och då fenicerne handlade på norden, så var det icke alldeles osannolikt, att de ock hade meddelat nordboarne sina bokstäfver. Verkligen är vid några af bokstäfverna öfverensstämmelsen icke alldeles obetydlig***). Man kunde lätt förledas till att antaga dessa likheter såsom bevis för en omedelbar slägtskap, om det ej funnes andra alfabeter, hvilkas likhet med runskriften är ännu mer påfallande, och hvilka tillika kunna betraktas såsom mellanlänkar mellan det feniciska och runalfabetet.

Sådana alfabeter äro det grekiska och latinska, nemligen i deras äldsta form såsom uncialskrift, i hvilken de ock sjelfva hafva mest inbördes likhet. Dessas likhet med runorna har icke heller undgått Worms uppmärk-

---

*) Olaus Magnus I. 36. **) Literatura Runica cap. 21.
***) En sammanställning af dem finnes i "Sydskandinavernas Förstfödslorätt" af Wieselgren, sid. 181. (Utg:s anm.)

samhet; men han förklarar den genom att härleda det grekiska och latinska alfabetet från det runska (*Lit. Runica*, cap. 22). Men hans mening kunna vi icke antaga utan att förkasta de gamles vitnesbörd, hvilka uttryckligen låta det latinska alfabetet komma ifrån Grekland och det grekiska ifrån Fenicien*). Och ville vi än icke taga detta i öfvervägande, så skulle dock alfabeternas invärtes beskaffenhet göra det långt sannolikare, att runorna härstammade från de grekiska och latinska bokstäfverna, än omvändt.

Vid jemförelsen af dessa alfabeter finner man:
1) att B, J och R i runskriften alldeles öfverensstämma med de motsvarande bokstäfverna i det grekiska och latinska alfabetet eller i det latinska ensamt.
2) att ᚠ, ᚴ och ᛏ blott deri äro skiljaktiga från romarnes F, grekernas Γ och begges T, att tvärstreckena äro sneda i stället för horizontela.
3) att ᛋ nästan blott deri skiljer sig från S, att det sednare är kroklinigt, det förra rätlinigt och kantadt; också har det mycken likhet med Σ, då det blott har en streck mindre och de öfriga olika liggande.
4) att ᛚ är ganska likt det grekiska Λ, på det när att den första strecken är lodrät och den andra kortare.
5) att hela skilnaden mellan runbokstäfverna ᛘ och ᚾ (ᚿ) samt de grekiska och romerska M och N bestå deri, att de sednare ha en lodrät streck på hvarje sida, de förra deremot blott en i midten.

Skulle nu runalfabetet vara det äldsta och det grekiska och latinska vara komna deraf, så insåge vi ej lätt grunderna till de skedda förändringarne.

Deremot kan öfvergången från de klassiska alfabeterne till runan lätt förklaras af det i äldre tider i norden brukliga skrifsättet. Väl äro nemligen de fleste nu förevarande runminnesmärkena af sten; men det är kändt, att i allmänhet begagnades trä. Enhvar, som försökt skära i sådant, lärer ha funnit, att horizontela streck äro vanskliga att anbringa, emedan de gå parallelt med träets ådror, och derföre icke heller blifva rätt tydliga, hvarför man gerna undviker dem och i stället brukar sneda streckar; 2) att perpendiculiera linier äro allra

---

*) Plinius VIII. 56, 57.

lättast att göra; 3) att kroklinier äro vanskliga, och att man derföre gerna väljer brutna i deras ställe; 4) att arbetet är något besvärligt, hvarföre man lätt kan vara benägen att skrifva en streck i stället för två.

Af 1) inses, att F, Γ och T kunde bli ᚠ, ᚴ och ᛏ af 2) förklaras, huru man kan få figuren ᛚ i st. f. Λ. Af 3) gemensamt med 1) och 2) upplyses, huru man af S kunde få ᛋ. Väl finna vi kroklinier i B, R och þ; men på några inskrifter finnas dessa bokstäfver med brutna linier. Intet hindrar oss från att antaga, att detta var den äldre formen och att man för prydlighetens skull åter gjort de brutna linierna till runda. På den i 4) anmärkta föreningen finnas exempel på inskrifter så väl med latinska bokstäfver, som med runor, när nemligen streckarne hörde till serskilda bokstäfver. På sådant sätt uppkom Æ, m. fl. så väl som de många runska sammandragningar, som anföras i Worms Litt. Runica c. 23. Men detsamma kan man ock tänka sig skedt i en och samma bokstaf, såsom att M blef till ᛘ, N till ᚾ. Samma sparsamhet, som orsakade denna sammandragning, kunde ock medföra, att man understundom bortkastade en del, t. ex. af Σ blef ᛋ.

Vi finna således, att de flesta runbokstäfverna kunna återföras till en form, hvarunder de helt och hållet kunna öfverensstämma, dels med de grekiska, dels med de latinska bokstäfverne. Då nu det latinska alfabetet kommer af det grekiska, och kan betraktas såsom blott en varietet deraf, så kunde man ock måhända härleda runalfabetet af det grekiska ensamt. Några hafva funnit detta rimligt — mundtligen har jag hört Rask yttra, att detta vore hans mening*) — och erinrat, att ᚠ kunde komma af det Æoliska digamma F, R af den grekiska form P, som understundom förekommer med en rak streck utgående från midten af bokstafven till höger, samt att ᛋ kunde härledas af Σ eller ock af Z; men digamma, som knapt någonsin varit allmänt öfver hela Grekland, hade, som det synes, aldrig bestämmelsen af F, utan blott af det beslägtade V, och formen P med den från midten utgående strecken är hos grekerne sällsynt och öfverensstämmer ej så mycket med runan ᚱ,

*) Redan Benzelius antog detta. (Utg:s. anm.)

som det latinska R. Också att härleda runalfabetet af det latinska alfabetet ensamt skulle hafva betydliga svårigheter, då ᛚ och ᚴ så mycket afvika från de latinska formerna för samma bokstäfver.

Rimligare blefve det derföre att antaga, att det uppstått genom sammanblandningen af grekiska och latinska bokstäfver. Men funne vi ett alfabet, i hvilket en sådan sammanblandning af grekiska och latinska bokstäfver egde rum, — funne vi tillika, att detta alfabet blifvit begagnadt af ett folk, som vore beslägtadt med de gamle Skandinaverne, och som hade bibehållit någon förbindelse med dem, så skulle vi lätt ledas till att förmoda slägtskap mellan detta alfabet och det runska. Ett sådant alfabet är det gothiska hos Ulfilas. Verkligen finner man, vid jemförelsen af detta alfabet med runorna, bevis för deras inbördes slägtskap.

För det första finna vi, att hvar runalfabetet öfverensstämmer med det grekiska, stämmer det gothiska likaledes öfverens med detta; och hvar det öfverensstämmer med det latinska, liknar det gothiska också det latinska.

I runskriften befinnas sålunda ᚠ och ᚱ öfverensstämma med de latinska bokstäfverna F och R; i gothiska alfabetet*) är förhållandet enahanda och man ser icke heller der de motsvarande grekiska figurerne Φ och Ρ. Deremot befinnas runorna ᚴ och ᛚ likna grekernas Γ och Λ, och i det gothiska alfabetet finna vi just Γ och λ, men icke romarnes G och L.

För det andra finnas tecken i begge alfabeterna, som, ehuru de synas härstamma från de motsvarande grekiska och latinska bokstäfverna, dock afvika temligen mycket från dem, men deremot öfverensstämma med hvarandra inbördes.

För det tredje finna vi i dessa tvenne alfabeter en bokstaf, gemensam för begge, hvilken under liknande form ej finnes i de klassiska alfabeterna. Vi mena runan ᚢ och den dermed nära öfverensstämmande gothiska bokstafven för samma ljud.

---

*) Jfr fragmentet i sjunde bandet af Gräters Bragur, som anses vara skrifvet mellan 494 och 540, och således förmodligen är det äldsta vi ege.

Sådana öfverensstämmelser synas ej kunna vara ett slumpens verk. Vi böra således antaga en serskildt slägtskap emellan runorna och gothernas alfabet, som är ännu närmare, än begges slägtskap med de klassiska. Denna kunde ettdera bestå deri, att runalfabetet komme af det gothiska, eller tvärtom, eller att de begge komme ifrån en gemensam källa.

En gemensam källa, från hvilken begge alfabeterna kunde härledas, känna vi icke, med mindre det skulle vara det blandade grekiska och latinska alfabet, deri bland annat just förekomma R för *P* och F för *Φ* *); men häraf förklaras ej ursprunget till de bokstafsfigurer, som begge hafva gemensamt, utan att de likna de grekiska och latinska.

Att den gothiska skriften skulle komma af runskriften är ej sannolikt dels till följd af den grund, som gjorde det osannolikare, att de grekiska och latinska bokstäfverne komme af runorna, nemligen att öfvergången från ᚠ till *r*, från ᛏ till T o. s. v. är vanskligare att förklara än den motsatta. Härtill kommer för öfrigt, att gotherne hade lägligare än skandinaverne till att lära känna de classiska alfabeterna, från hvilka dock begge de andra alfabeterna först böra härledas.

Väl är den omständighet tänkbar, att det gothiska alfabetet till en del kommit af det grekiska och latinska, men, för så vidt som det öfverensstämmer med runalfabetet, af detta; men då måste man antaga, att Ulfilas betjenat sig af trenne alfabeter till bildandet af sitt, hvilket synes orimligt, då två väl kunde vara tillräckliga. Ganska osannolikt blifver det vid betraktandet deraf, att vissa gothiska bokstäfvnr stå liksom midt emellan de motsvarande grekiska och runska.

Det enda, som alltså återstår, är, att runskriften bör härledas från den gothiska. Denna hypotes har ock vanskligheter, men hvilka det icke synes omöjligt att aflägsna.

Först kan man säga, att några af runbokstäfverna sålunda afvika från de motsvarande gothiska, att de synas ej lätt kunna vara komna deraf, Detta gäller i synnerhet om ᛘ, ᛡ och ǂ. Men om än dessa tre

---

*) Eschenburgs Handb. i klass. Litt, andra delen.

bokstäfver ej kunna härledas från det gothiska alfabetet, så bevisade detta dock intet angående de öfriga, då ju också i grekiska alfabetet finnas figurer, som ej kunna härledas ifrån det feniciska alfabetet, och ingen likväl nekar, att det grekiska alfabetet för öfrigt kommer af det feniciska. Huru nyssnämnda runor kunna ha uppkommit, skall jag sedan visa; här vill jag blott anmärka, att, efter nordiska skrifsättet, kunde de gothiska tecknen för *h* och *o* icke lätt efterliknas utan att få för mycken likhet med några af de andra bokstäfverna, och att man derföre kan hafva valt tecken, som afvika mera än vanligt från dem, af hvilka de kommit.

En annan grund för att icke antaga denna mening om runskriftens urspung skulle det vara, att den har kronologiska vanskligheter. Ulfilas, hvilken angifves såsom uppfinnare af det gothiska alfabetet, lefde först vid år 370 af vår tidräkning; runorna deremot skulle vara införda i norden af Oden något före Kristus (Worm, c. 20 i slutet). Men jag vill härvid anmärka, att tiden, då Oden (eller, om man antager flera, den siste Oden) kom till norden, är mycket obestämd, att Gebhardi sätter den i 3 århundradet och några ännu sednare. Antoge man, att Oden lefvat i slutet af 4 seklet; så kunde man tro, att han hade fått bokstäfverna omedelbart af Ulfilas och ombildat dem efter nordboarnes behof. Men detta vilje vi ej påstå, då det icke behöfves. Det nämnes blott, att Oden medförde runor*), men icke, att det var just de runor, om hvilka här är frågan, dem, som finnas på de flesta runstenar, och som vi kunna läsa. De runor, han medförde, kunde ju vara af andra obekanta slag, af dem t. ex. som finnas på stenen vid Leerager (Worm, Monumenta Danica, sid. 245) eller på den vid Tune (a. st. sid. 478). Att icke efter Oden någon är omtalad, såsom den der infört våra runor, är icke så underligt; ty ännu i 7 seklet är ju nordiska historien mycket dunkel och ofullständig. Knappast kan det bevisas af någon tillvarande runsten, att runskriftens införande är äldre, än vi antaga; ty de flesta af dem äro yngre än kristendomens införande i norden, och finnas

*) Vi tillåta oss här anvisa till en anmärkning, förut gjord i andra häftet, sid. 41, tredje noten, och s. 16. (Utg:s anm.)

några från hedniska tiden, hvilkas ålder kunna bestämmas, så är väl ingen af dem äldre än den öfver Harald Hildetand, från 8 seklet, hvars skrift är nästan utnött.

"Runalfabetetet är mindre talrikt än det gothiska; det skall derföre vara det äldsta": denna invändning har jag hört, men tror den ej behöfva vidlyftigt svar. Det är naturligt, att man af det alfabet, man antager, utelemnar de bokstäfver, man icke finner nödvändiga; och då grekerna först fingo de feniciska bokstäfverna, som då förmodligen redan voro 22 till antalet, antogo de blott 16 af dem (Plinius VII. 56). "Dock skulle man ej vänta, att nordboerne skulle låta sig nöja med en figur t. ex. för D och T, för G och K, för P och B, ifall det funnits serskilda figurer för dem i det alfabet, de antogo." Det skulle de förmodligen icke heller ha gjort, om de ej med sitt ofullkomliga skrifsätt hade varit nästan tvungna dertill. De kunde blott bruka mycket enkla tecken och derför också blott få. Det var dem måhända svårt med deras första skrifsätt att tillräckligt skilja K från B och R*), E från ᚠ o. s. v., och de valde derför den utvägen att bruka ett och samma tecken för bokstäfver, som hade liknande ljud. Dessutom: hvem vet; om det icke är rigtigt, hvad någon, jag tror Ihre, antager, att runorna först blifvit brukade i Tyskland, i en af de nejder, der man gör liten eller ingen skilnad i uttalet mellan B och P, D och T, G och K.

Utom de gothiska bokstäfverna likna äfven de i Worms Lit. Run. s. k. Normanniska runorna de skandinaviska. Äfven i Hickesii Thesaurus anföras flera alfabeter deraf, under skilda namn och med några förändringar. Väl låg runalfabetet till grund för dessa, hvartill man fogat några andra figurer af egen uppfinning.

Äfven några andra alfabeter förete vid en flygtig blick mycken likhet med runalfabetet. Sådana äro de etruriska och celtiberiska**). Men vid närmare betraktande finnes, dels att likheten är oväsendtlig, helst de figurer, som likna hvarandra, ha olika betydelse, dels

---

*) I Worms Lit. Run. c. 26 säges, att B i äldsta tiderne såg så ut: K.

**) Jfr "Sydskandinaviens Förstfödslorätt" af Wieselgren, sid. 181. (Utg:s anm.).

att likheten, der den är väsendtlig, dock är mindre än med de alfabeter, vi förut omtalat, och i alla fall kan förklaras af de omtalda alfabeternas slägtskap med det feniciska, grekiska och latinska.

Om Isländarnes historiska literatur

af

Rühs*).

Afsigten med det följande är förnämligast att uppvisa förhållandet mellan Isländarnes historiska arbeten och deras myter: vi inskränka våra anmärkningar blott till det allmänna, utan att djupare inlåta oss i det enskilda eller i literära undersökningar. Det var naturligt att sedan kristendomen bland Isländarne uppväckt ett sinne för det vetenskapliga, historien om deras land och deras förfäder skulle synnerligen intressera dem, och att det måste smickra deras fosterlandskänsla att sätta sin historia i förbindelse med de folk och hjeltar, hvilkas bedrifter genom så stora skalder och historieförfattare blifvit förherrligade. De företogo sig att uppteckna sin historia, och begagnade sig dervid af modersmålet: dels efter deras första lärares, Angelsachsarnes, exempel, hvilka redan längre tid i skrift brukat sitt lands språk, dels emedan äfven hos klerus bekantskapen med det latinska språket ej var särdeles stor: härtill kommer att de fleste isländske andlige antingen voro infödde eller Engelsmän och Norskar, och icke såsom i andra länder Italienare och Fransmän: man finner således att öfverallt, der ingen fremmande och mera bildad klerus fanns, landets språk blef tidigare till skrift begagnadt, såsom t. ex. i Ryssland. Men vid historiens nedskrifvande uppstod till dess skada en mängd utsirningar osh interpolationer m. m. Afskrifvaren kunde äfven göra tillägg, och ansåg sig dertill berättigad: man finner detta hos Nestor, och äfven Isländarnes historiska arbeten, t. ex. Snorres, hafva

*) Med denna artikel hafve vi fullständigt meddelat Rühs' arbete "Die Edda." Föregående afdelningar deraf finnas i Häft. 2, 3 och 4.

af sednare kopister blifvit utvidgade med ogrundade och fabelaktiga tillsatser.*) Isynnerhet utmärka Isländarne sig genom sin smak för genealogier, ty för att få dessa fullständiga, skapa de slägtregister, som sträcka sig ända upp till menniskoslägtets vagga: det fanns på Island ingen förnämligare man, som icke kunde uppräkna sina förfäder ända till Noach och Adam: denna böjelse måste de likaledes hafva lånat från Angelsachsarne, ty i de öfriga nordiska länderna var denna vurm att bilda genealogier, icke blott vida mindra allmän, utan flera gamla isländska slägtregister öfverensstämma dessutom namn för namn med de angelsachsiska; Angelsachsarne hafva från Britterne bekommit denna böjelse att genealogisera, hvilken måhända hos intet folk gått så vida som hos detta; de hade en egen klass af barder, Arwydsweirds eller härolder, hvilka skulle uppspåra deras mera berömda förfäder eller ansedda slägtingar, och uppdraga furstars och ädlingars stamtaflor ända till Bel, till Æneas, ja till sjelfva Adam.**)

Isländarnes historiska arbeten behandla dels främmande länders historia, isynnerhet deras med hvilka de stodo i förbindelse, såsom Norges, Orkneyöarnes, dels och förnämligast afse de deras egen ö; de framställa dennes historia såväl i allmänhet, som serskilda momenter deraf, t. ex. kyrkohistorien; isynnerhet gifves det en mängd lefvernesbeskrifningar öfver enskilda personer, dem man anser för historiska; redan af denna inskränkta sfer följer, att framställningen icke kan utmärka sig genom någon särdeles mångfald, och att de isländska historieförfattarne lemna den allmänna historien en blott ringa och sparsam belysning, deras aflägsenhet gjorde det för dem dessutom omöjligt att blifva noggrant och fullständigt bekanta med tilldragelserna i den öfriga verlden, med hvilken de blott stodo i tillfällig beröring. Kärleken för historien och sagan var nu en gång väckt och liflig; det var derföre ej underligt att de, för att tillfredsställa denna böjelse, svärmade öfver på diktningens obegränsade område, der verkligheten öfvergaf dem. I allmänhet får man, vid närmare betraktelse af det sätt, hvarpå me-

*) Torfæus i ett bref till Sperling, Torfæana 145.
**) Edw. Jones relicks. 30.

deltidens skriftställare förforo, icke vara så särdeles nogräknad med den historiska sanningen i deras berättelser, synnerligen för de tider, som från deras samtid voro mer aflägsna; härpå lade de icke heller någon vigt i följd af deras obestämda åsigter om historiens ändamål och deras fullkomliga brist på historisk kritik; en konjektur, som de tilläfventyrs hemtat från en etymologisk härledning, utgifva de för visshet, en enstaka saga sätta de i ett bestämdt sammanhang och på en bestämd tid, en händelse som intressérat dem, infläta de i sin historia, om den äfven tilldragit sig i ett helt annat land o. s. v. Hieronymus Campanella uppställer till och med den regeln, att det är tillåtet att med skämt och fabler utsmycka en i sig sjelf torr och mager historia. Denna lust för uppdiktningar och utsmyckningar herrskar i de på landets språk affattade skrifterna vida allmännare, än i de latinska krönikorna, hvilka äro mycket enklare; man ansåg sig genom dem åstadkomma en större effekt, emedan de voro bestämda för folket, och det var naturligt att ett framställningssätt med antydan om tvifvel skulle ganska mycket hafva skadat den åsyftade verkan. såsom exempel må bland annat de platttyska Sachsarnes krönikor tjena, hvilka förtälja de mest absurda sagor med alldeles samma tillförlitlighet som Snorre och andra gamla isländska krönikeskrifvare.

Hela den gamla norska historien före Harald Hårfagers tid är en fullkomligt grundlös dikt, och den är lika så litet grundad på någon gammal folktradition, som största delen af de mytiska berättelserna: sjelfva Snorre känner intet om de gamla norska berättelser, dem andra författare hopspunnit, och hvilka den förträfflige Torfæus samlat och så skarpsinnigt å alla sidor belyst; först efter Snorres tid måste de hafva uppstått, ty det vore i annat fall märkvärdigt, att denne icke börjat med svenska historien, och icke heller anfört något om Fornjother, om Nor och Gor, Heiter och Beiter, eller om de öfriga fablerne: sannolikt hade Sveriges historia blifvit tidigare hopdiktad, ty författarne valde med afsigt denna aflägsna skådeplats emedan fantasien här hade friare spelrum. Man har visserligen sökt att äfven för de äldre tiderna rättfärdiga de s. k. isländska sagornas auktoritet, men allt hvad man till deras försvar anfört, stödjer sig på

ganska osäkra grunder, och man kan medgifva alla dessa utan att det i minsta mon blir bevisadt, som de skulle bevisa. All historia, som icke genom skrift bevarats, måste vara ytterst torftig och ofullständig; att de nordiska folken före den kristna tiden voro fullkomligt obekanta med den egentliga skrifkonsten, såsom ett medel att förvara hågkomster, är afgjordt, och medgifves äfven af de nordiske antiquitetsforskarne, hvilka icke bortskänka en hårsmon af deras fosterlands ära. Traditionen återstår således såsom den enda kunskapskällan, och för att höja dess anseende, antager man att den genom sånger blifvit fixerad och bibehållen. Vi vilja icke obetingadt förkasta traditionens värde, men den är alltid i högsta grad otillförlitlig, emedan ingen kan gå i borgen för dess äkthet eller upplysa om dess ursprung; den är utsatt för oupphörliga inblandningar och omgestaltningar, och otaliga exempel bevisa att till och med åsigter och meningar hos ett folk utbredt sig, hvilka fortfarit och efter flera år framträdt såsom tradition och folksaga; alla kriterier för dess pröfning saknas, och ändtligen upphör den blott allt för snart; ingen tradition fortvarar under flera århundraden, utan att vara i skrift uppfattad. All historia, som blott angifver traditionen såsom sin källa, än derföre enligt sin natur i högsta grad vacklande, osä- och tvifvelunderkastad. Icke heller vinnes mycket genom att anse den fixerad i sångerna; ty för det första upplyses det obestridligt genom betraktandet af all äkta folkpoesi, att sångerna lika så hastigt försvinna, som de uppkommit, och att de aldrig fortlefva någon längre tid, ty såsom folkpoesien alstrar sig ständigt till nyes, så undanträngas dess äldre skapelser alltid af nyare. För det andra är antagandet, att vid sidan af sångerna ännu fortlefver en förklarande tradition, både i sig sjelft högst orimligt, och bekräftas icke heller på något vis af erfarenheten; ett motsatt förhållande låter sig deremot mycket oftare uppvisa, att nemligen för en sångs förklarande en historia blifvit sednare uppfunnen, för att ådagalägga sammanhanget. Hvem går för det tredje i borgen derför att en viss sång besjunger en verkligen passerad händelse, och att den icke månhända innehåller en blott diktad? Låter väl i allmänhet ett historiskt ämne behandla sig på samma gång poetiskt och troget? För det

fjerde äro de isländska sångerna alltför ringa, för att bevisa något för de tider, hvilka man genom dem vill hafva belysta; isynnerhet äro de egentligt historiska sångernas ålder och ursprung problematiska: hos dem träffar man äfven den omständigheten, att mestadels författarne äro namngifne, hvilket i afseende på andra sånger, som till alla delar äro bibehållna, annars aldrig är fallet; detta strider också alldeles mot naturen af den egentliga folkpoesien, der sångerna väl utbreda sig och fortlefva någon tid, men författarnes namn omhöljas af glömskans mörker.

Omisskänneligt är det, att de nordiske historieförfattarnes närmaste ändamål var, icke att undervisa, utan att underhålla; till och med de bäste bland dem lade sig derföre mindre vinning om att utleta hvad som verkligen hade passerat, än att samla hvad som skulle hafva passerat. Berättelser, som en gång voro i omlopp, införde de, utan att närmare pröfva om de voro sanna eller uppdiktade, och lät det sig göra, att genom vändningar och omklädningar göra dem mera retande och interessanta, så blef icke heller sådant uraktlåtet. Det förstås likväl att man vid detta förfarande icke alltid får förutsätta, att de med afsigt framställde falska föregifvanden. Det uppkom ur den åsigt, som historieförfattarne hade om saken, och det syntes dem passande för att tillfredsställa nyfikenheten och för att tjena till tidsfördrif; hvad de förtälja måste derföre verkligen af dem blifvit trodt, eller åtminstone haft någon trovärdig persons auktoritet; Snorre har häröfver ett märkvärdigt yttrande i historien om Harald Hårdråde*): "många af hans bedrifter äro icke beskrifna; detta kommer af vår ovisshet, och för det andra, emedan vi icke vilja i böckerna införa obestyrkta sagor, ehuruväl vi hafva hört mycket mera förtäljas, och det synes oss bättre, att man hädanefter tillägger något, än att man måste borttaga något." Så mycket nu å den ena sidan detta Snorres yttrande bekräftar det

---

*) L. 36 s. 96 ed. Havn. När jag nu ånyo betraktar detta ställe, falla mig följande ord i ögonen, hvilka intyga den isländska skaldekonstens inskränkthet: "Hans historia består till största delen af sånger, dem han och hans söner erhöllo af det isländska folket, hvarföre han också var dettas stora gynnare."

historiska värdet, så får man likväl icke tillägga detsamma för stor betydelse: äfven Snorre var tillfreds, om han hade en tradition framför sig, som för dess ålder, för dens anseende, som meddelat honom den, eller af andra skäl tycktes honom äga någon auktoritet, och han ansåg sig berättigad att upptaga den, utan att särdeles bekymra sig om dess beskaffenhet. I hvad som skall hafva tilldragit sig mellan de nordiska regenterne och andra länders beherrskare, förekomma origtiga uppgifter, hvilka tydligen bevisa huru otillförlitlig traditionen kan vara i afseende på nyare tider och händelser, hvilka ligga helt nära; man tillegnade sig gerna hvarje drag, som kunde försköna framställningen och göra den mera intressant: utan betänkande tillskref man sina furstar och hjeltar fremmande bedrifter. I och för sig är det väl möjligt, att en händelse ofta tilldragit sig på ett likartadt sätt: det visar, säger en historieskrifvare*), en ringa erfarenhet inom historien, att af tvenne tilldragelser förneka den ena, emedan i ett annat land och århundrade en annan varit likartad med denne. Men en helt annan sak är, om vi taga de krönikeskrifvares manèr i betraktande, hvilka finna ett nöje uti att lämpa vissa berättelser på sitt land, att likheterna för ofta inträda, eller att de likartade händelserna äro i så hög grad individuella, att de svårligen kunna hafva tilldragit sig på fullkomligt samma sätt; så är, för att blott anföra ett exempel, Sigurd Jerusalemsfararens historia, så vidt den hos Snorre förekommer, öfverallt med origtiga och lånade drag genomväfd: hvem skall t. ex. tro det föregifvandet, att konung Sigurd gjorde hertig Roger af Sicilien till konung, hvilken, som bekant är, först långt sednare erhöll af påfven den konungsliga värdigheten? Om närvaron af en norsk konung i Jerusalem underrättar oss detta konungarikes historieförfattare; men om hans färd till Constantinopel finnes ej den ringaste underrättelse; det mottagande han skall hafva rönt vid Alexii hof, är så ståtligt och väckte ett så stort uppseende att det är obegripligt huru Anna Comnena, såväl som de andra författarne, icke hafva ett ord att säga derom; omständigheterna vid hans vistelse derstädes äro alldeles

---

*) Joh. v. Müller Schweizer-Geschichte I. 611, äldre uppl.

desamma, som hertig Roberts af Normandie. Folket omtalar, säger Snorre, att konungen lät sko sin häst med guld, innan han red in i staden: det var så tillställdt att den ena hästskon måste under vägen lossna, och ingen af hans folk skulle ge akt derpå. Detsamma berättar med nästan lika ord en gammal fransysk krönikeskrifvare om hertig Robert*): "et à l'entrée de la ville, où l'empereur estoit, il fist ferrer une mulle, que on lui menoit apres lui de quatres fers de fin or, et deffendi a tout ses gens que si la mulle se defferoit (deferroit) que nul ne redreçast le fer." Äfven historien om valnötterna, af hvilka, enligt Snorre, Sigurd betjente sig att elda med, emedan kejsaren förbjudit att sälja ved åt honom, förekommer i denna gamla fransyska krönika. Ville man på detta sätt kritiskt belysa hela Snorre — för den inre kritiken öfver densamme är hittils ganska litet gjordt —, så skulle man kunna uppvisa ganska många exempel på denna böjelse att tillegna norden fremmande historier, samt upptäcka en mängd motsägelser och misstag, hvilka det är möjligt att med bestämdhet berigtiga.

En stor mängd sagor, som synas hafva en historisk tendens, och till och med äga en viss lärd anstrykning, äro ej annat än nyare dikter; jag vill blott erinra om Kembresagan, hvilken en svensk hade hopsatt, för att bevisa Cimbrernes uttågande från hans fäderneslan d: Langebek säger derom i ett bref till Lagerbring följande, hvilket äfven i många andra fall finner sin tillämpning**): "Jag vill äfven antaga att stycket är skrifvet på isländska och kunde vara något gammalt, men det kan likväl svårligen vara något annat, än en roman eller en kompilation ur romerska författare, af hvilka båda slag vi ännu hafva ett ganska stort antal, och med hvilkas författande isländarne fordom roade sig under sina långa vintrar; vi uppskatta dem icke synnerligt, utom för det gamla språkets skull. Isländarne äro ett alltför ungt folk, för att om tilldragelserna under så gamla tider skrifva något tillförlitligt; att de skulle hafva följt någon samtida historieskrifvare, har man svårt att tro." — Spå-

---

*) Recuil des historiens des Gaules et de la France. T. X. s. 327.

**) Langebekiana. Ved R. Nyerup. Kjöbenh. 1794, s. 528.

ren efter uppdiktningarne äro visserligen i andra stycken, såsom t. ex. i Egilssagan, i Niala och andra, mindre i ögonen fallande; men man läse denna berättelse, och man skall blifva öfvertygad, att den är likaså väl en roman, som sagorna om Amleth, om Herraud och Bosi, och otaliga andra; det betyder ingenting att den synes hvila på en historisk grund, att skådeplatsen är ett bestämdt angifvet land, och att sången sammanknutit sig liksom vid säkra fakta; mera träffande kan man ej dömma öfver dessa saker, än Buttman gjort i följande ord: "Att tillvägabringa en historia på det sällsamma sätt, hvaraf många betjenat sig, i det de ur fabelaktiga berättelser utstryka eller ombilda blott de otroliga och öfvernaturliga omständigheterna, och, bland hvarandra motsägande fakta, dem som synas bäst kunna umbäras; vid ett sådant förfarande, säger jag, förlorar otvilaktigt fabeln, under det historien glädjer sig åt den lyckligaste plats och en sann oskuld. Men hvar finnes den roman, hvilken om den lösryckt ur sitt literära sammanhang, en gång skulle komma till efterverlden, icke blefve på denna väg den strängaste historia? Inför den sanna historiska kritiken hör hvarje del af gammal tradition, som genom beskaffenheten af sitt föredrag, genom gestaltningen af sina fakta, genom de tider och den omgifning, hvari den framträder, är fabellik, helt och hållet till mytologiens område, till och med vid äfventyr att förlora något verkligt historiskt som vid diktandet kunde hafva begagnats, men som icke vidare kan med säkerhet frånskiljas."*)

Afsigten med dessa anmärkningar är på intet vis att rentaf underkänna de isländske historieförfattarnes värde, utan blott att framhålla deras egentliga beskaffenhet och den deraf nödiga försigtigheten vid deras begagnande; redan härigenom skall deras för höga uppskattande, isynnerhet på bekostnad af vida bättre krönikeskrifvare, dem man för deras torra nykterhet eftersatt dessa, blifva förebygdt. Historikern måste så långt han förmår fullfölja hvarje spår, som erbjuder sig för honom; men han får aldrig ur allmänna åsigter och gissningar ersätta bristen på bestämdare upplysningar, ej

---

*) Ueber den Mythos der Sündfluth. In den Musen, eine norddeutsche Zeitschrift. Berl. 1814. I. 52.

heller lägga urkundernas uppgifter å sido till fromma för något system; han får väl icke försmå någon källa, som lofvar honom någon upplysning, men han får heller icke, för att bestyrka sina åsigter, tillägga densamma en större betydelse, än henne tillkommer, eller enligt hennes *yttre* beskaffenhet, ursprung o. s. v. kan tillkomma henne.

"But as to same optics grass is not green but red, ale not brown but green, crimson, claret and mud are very nearly alike, so many persons contemplate historical incidents with a whimsical singularity of perception and belief.
Sh. Turner *(history of the Anglosaxons)*.

Skandinaviska halföns fysiska beskaffenhet i äldre och nyare tider

af

Nilsson.

(Uti den i fjol utkomna omarbetade upplagan af *Skandinavisk Fauna* förekommer åtskilligt, som ej bör förbises af häfdforskaren; hvarpå såsom exempel kan nämnas den i antiquariskt hänseende högst intressanta och upplysande artikeln om *Bos Urus* och *Bos Bison*, sid. 537 ff. Här kunna vi dock endast lemna rum för de allmännare resultaterna af Hr Nilssons forskning, hvilka icke böra lemnas utan afseende af dem, som önska en fullständig öfversigt af nordens äldre historia. I något sammandragen framställning meddela vi således här nedanstående, ifrigt efterlängtande Hr N:s utlofvade större verk: *Sverige och dess innebyggare före den historiska tiden*).

Skaparen har, åt hvarje art af lefvande varelser, till boningsplats anvisat en viss trakt af jorden, efter hvars naturbeskaffenhet dess organisation är afpassad. Häraf blir en följd, att om klimatiska förhållanden eller jordytans beskaffenhet, under tidernas längd, uti ett visst land ändras, så ändras äfven dess Flora och Fauna; somliga naturalster utdö och andra, hvilkas organisation är afpassad efter de ändrade naturförhållandena, inkomma småningom i stället. Häraf händer oftast att den utdöda Faunan i hvarje land antyder andra naturförhållanden, än den lefvande. Skandinaviens ännu lefvande, äfven som dess *postdiluviana Fauna*, är här i landet af en jem-

förelsevis ny dato. Det finnes få länder på jorden, som mera tydligt än Nordens halfö visa hvarifrån de erhållit sin Fauna och huru den med inträffade stora landförändringar äfven småningom förändrats.

Från nordligaste stranden af Finska viken vid Torneå, 66:te nordliga breddgraden, och upp till Warangerfjorden nära 70:de, på en sträcka af omkring 50 Sv. mil, är halfön landfast genom Finska Lappland och Finland med den gamla verldens stora Kontinent; för öfrigt är den på alla sidor omgifven af haf. Det är just dessa begge omständigheter, att endast i den högre Norden vara landfast och i södern omgifven af haf, som utöfva ett stort inflytande på beskaffenheten af dess Fanna. Hvad Halföns yta beträffar, så utgör den i allmänhet ett bergigt och skogigt land, och hufvudmassan af dess berg och fasta jordgrund består af gneisartad granit. Äfven utgöres en del af landets yta af flolägriga, fordom så kallade "Öfvergångsberg", som innehålla en mängd organiska alster, isynnerhet Skaldjur, hvilka samtliga fordom lefvat i Oceanen, i hvars fordna bottenfällningar, nu mera lyftade till en betydlig höjd öfver hafsytan, de i förstenadt skick finnas inbäddade. I södra trakterna af landet förekomma dessutom fläcktals ännu yngre bergbildningar eller fordom så kallade "Flötsberg", alla inneslutande qvarlefvor af organiska alster, af hvilka somliga lefvat på landet, andra i sött vatten, och andra i hafvet.

Norska Fjällryggen sluttar långsamt åt öster och är vida brantare åt vester. Nästan vinkelrätt från Fjällryggen nedgå öfver landet talrika bergåsar från nordvest till sydost; mellan dessa sidoåsar ligga mer eller mindre öppna dalar, i hvilke de från fjällen nedstörtande vatten söka sitt lopp mot hafvet. Denna rigtning af sidoåsarne och deras dalar skönjes till och med i landets från fjällryggen mest aflägsna landskap, Skåne, der man finner samma rigtning från nordvest till sydost icke blott i de få granitåsar som der träffas, utan merendels äfven i de mindre bergspallar, som der framstå ur jorden. Äfven dessa äro således i ett bestämdt samband med den stora fjällryggen, från hvilken också *de* som sidoåsar utgå. — Redan deraf att den Skandinaviska Halfön har en utsträckning af mer än 15 breddgrader från S. åt N., kunna vi sluta till den mångfaldigt olika beskaffenheten

af dess Faunas alster, och för denna slutsats få vi ytterligare stöd, då vi betrakta jordytans täta omvexlingar af öppna slätter, djupa skogar, sandiga fält, stela berg och, i den högre Norden, snöbetäckta fjäll. Isynnerhet dessa sistnämnda måste utöfva ett stort inflytande på förbredningen af Nordens organiska alster, helst hvarje art af dessa har stammhåll på ett bestämdt afstånd från den ständigt liggande snön. Då vi vilja indela regionerna för de skiljda djur- och växtarter, som finnas på vår Halfö, så erhålla vi den säkraste indelningsgrund, om vi utgå från de snötäckta fjälltopparna i Norden och nedstiga derifrån åt de lägre liggande trakterna, samt vidare följa denna rigtning åt söder, ända till Halföns sydspets. Vi skola då erfara, att vissa arter af djur, liksom af växter, endast förekomma i den högsta regionen bland de ständigt liggande snödrifvorna, samt att andra djur och växter förekomma i de från snöregionen mer och mer aflägsna trakterna; och samma förhållande eger rum antingen vi indela regionerna i vertikal eller horisontel rigtning, med den skilnad, att regionerna i den sednare äro långt bredare än i den förra*). Vi indela vår Skandinaviska Nord i följande regioner för växter och djur**).

1) *Snöregionen*: denna sträcker sig från de högsta snöfjällens toppar ned till den första busken. I denna region förekomma åtskilliga lichener och mossor, och af phanerogamerna nästan blott några isväxter. Af Däggdjur träffas i denna region: *Gulo borealis*, *Canis Lagopus*, *Lepus borealis*, *Cervus Tarandus* och *Mustela vulgaris****).

2) *Vide-* och *Björkregionen*; här förekomma eller hit uppstiga: *Lemmus Norvegicus*, — *rutilus*, — *rufocanus*, — *agrestis*, *Canis Vulpes*, — *Lupus*, *Ursus*

---

*) Det är klart att denna fördelning endast gäller för högsommaren; mot vintren vidgar sig snöregionen längre ned och med den flytta djuren och foglarna mer eller mindre långt ned från högfjällen.

**) Jemför *Skandinavisk Fauna, Foglarna*, I. Band. sid. XVI. och II. B. sid. 104.

***) Här är blott fråga om hvarje arts öfra eller norra gräns; de här uppräknade djurarternas nedra gräns ligger mycket olika åt söder t. ex. *Gulo borealis* lemnar sällar fjälltrakterna; *Mustela vulgaris* deremot förekommer ända ned i det sydligaste Skåne.

Arctos, Mustela Erminea, Sorex vulgaris, — pygmæus och *Vespertilio borealis.*

3) *Barrskogens-region;* upp uti denna gå: *Vespertilio auritus, — murinus (?) Sorex fodiens, Felis Lynx, Martes sylvestris, Lutra vulgaris, Mus sylvaticus, — Lusculus (?), Lemmus amphibius, — medius, — glareolus, — schisticolor; Sciurus vulgaris, Cervus Alces* och *C. Elaphus.*

4) *Ekens region* (räknas från den trakt i Norden, der eken börjar utgöra skog): *Vespertilio Noctula, Erinaceus europæus; Mus Rattus (?), Lepus canescens; Mustela Putorius; Meles Taxus.*

5) *Bokens region: Vespertilio Barbastellus; Talpa europæa; Myoxus avellanarius, Cervus Capreolus.*

6) *Svarta Mulbärsträdets region*)* eller *Skåne:* Här finnas *fossila: Sus Scrofa ferus, Ursus* (spelæus) *Castor Fiber, Cervus Tarandus* (den södra racen), *Bos Urus, — frontosus, longifrons,* och *Bison.*

Om vi betrakta denna öfversigt af Skandinaviska Halföns, i sina regioner från norr åt söder, fördelta *Däggdjurs-Fauna*, och tillika kasta en blick på Halföns karta, så varseblifva vi genast att en stor del af de Däggdjur, som finnas här i landet, icke på långt när hvarken nu gå eller någonsin kunnat gå så högt upp i norden, att de kunnat inkomma på halfön öfver det land, som ligger mellan Bottenviken och Warangerfjorden. Till denna afdelning höra åtminstone alla de djurarter, som äro uppräknade under momenterne 4, 5 och 6. Ingen enda af dessa har kunnat inkomma på Skandinaviska halfön norr om Torneå; alla synas hafva inkommit från söder. Och hvad som bevisar, att de verkligen på denna väg inkommit, är det faktum att de *alla samtliga förekomma i närmaste land söder om Scandinavien*, antingen lefvande eller fossila; men ingen enda förekommer i något längre åt norr liggande land. Således kunna vi såsom fullkomligt säkert antaga, att åtminstone denna del af Skandinaviens Däggdjursfauna hit inkommit från söder. Men *huru* hafva de inkommit? På hvad sätt ha de kunnat anlända från den Germaniska

---

*) **NB. Der detta bär** ***mogen*** **frukt t. ex. i Skåne och på Bornholm.**

Kontinenten till den Skandinaviska Halfön? Det är en fråga, som hvarje tänkande säkert gör sig, då han besinnar att landet är omgifvet af ett så bredt haf, att de alls icke hafva kunnat simma deröfver. För somliga af dem kunde man måhända i nödfall antaga, att de under vintern gått öfver på isen; men detta låter icke tänka sig för alla, minst för *Mullvaden*, eller för dem som ligga i hide eller sömn under den kalla årstiden: *Björnen*, *Igelkotten*, *Gräflingen*, *Hasselmusen*. Redan af dessa zoologiska data tvingas vi antaga, *att södra Skåne fordom varit landfast med norra Tyskland*. Detta är det enda sätt, hvarpå vi kunna förklara nämde zoologiska fenomener, på hvilka man först i senare åren blifvit rätt uppmärksam. Det har nemligen med fullkomlig visshet blifvit ådagalagdt, att Skandinaviens jordyta — lika som flera, om ej de flesta länder på jorden — är stadd i en jemn rörelse, ehuru denna sker så småningom, att den för stunden är omärkbar och blott under längre tidsperioder kan varseblifvas. Den består deruti att, om vi antaga hafsytan som ett jemnt och stillastående plan, så finna vi att, i förhållande till detta plan, de norra trakterna af Skandinaviska vallen höja sig, de södra sänka sig, samt att de trakter, som ligga mellan höjningen och sänkningen, befinnas ständigt bibehålla samma relativa höjd till hafsytan. Rörelsen är således att betrakta som en tvåarmad häfstångsrörelse. Genom märken, inhuggna på klippor vid Östersjöns kust, har man kommit till full visshet derom, att landet höjer sig samt att höjningen sker på hvart hundrade år:

vid Bottenviken . . . . $4\frac{1}{4}$ till $4\frac{1}{2}$ fot.
— Sandhamn i Stockholms Skärgård kring 4 «
— Hartö utanför Norrköping . . . . . . 2 « 9 tum.
— Askö i Östgöta skären . . . . 1 « 6 «
— Skallö vid Calmar . . . .— 7 à 8 «

Sydligare har ingen landthöjning förmärkts vid denna kust; vid Carlskrona, Carlshamn och Sölvitsborg märkes alls ingen förändring mellan landets och hafsytans relativa höjd, och har icke heller från urminnes tider förmärkts.

Vända vi oss härifrån till vestkusten, så märkes ingen höjning förr än vid Glumstén, ofvanom Falkenberg, der den likväl är mycket obetydlig; vid Mar-

strand är den ej mer än kring 1 fot på seklet, vid Fjellbacka 2 fot på lika lång tid. Vid Strömstad utgör höjningen, efter fiskrarnes och lotsarnes uppgifter, vida mer; men inga vattenmärken äro der för så lång tid sedan inhuggna, att någon säker beräkning för seklet kan uppgöras. Vid Norges kust, ända upp till Nordkap, finnas tallösa bevis för landets höjning, men jag känner inga säkra märken för en bestämd tids beräkning. Dock synes det mig temligen afgjordt, att landet vid Nordkap höjer sig mer under hvarje mansålder än på något annat ställe vid Skandinaviens kust.

Hvad vi således redan i detta ämne med visshet känna är, att landet på lika lång tid befinnes höja sig mer och mer, ju längre åt norr man iakttagit höjningen; samt att ingen jordytans förändring i förhållande till hafvet förmärkes längre i söder, såsom vid Carlskrona och Sölvitsborg på Ostkusten, eller vid Laholm och längre ned på Vestkusten. Men gå vi ännu längre åt söder, så finna vi snart, att en motsatt rörelse eller småningom skeende *sänkning* der eger rum. Denna skall naturligtvis märkas mest på längsta afståndet från axeln, således vid Skånes sydspets;, der har den också mest blifvit iakttagen. Första anledningen dertill var, att LINNE under sin *Skånska resa* år 1749 mätte afståndet från stranden till *Stafsten* — en upprättstående sten ett stycke vester om Trelleborg — och fann det utgöra 357¾ alnar. Under en resa 1836 kom jag att mäta afståndet och fann att det ej var mer än 167 alnar. Således hade det på 87 år minskats med 190 alnar. I Apr. 1847 mättes åter samma stens afstånd från närmsta strand och befans vara 160 alnar. Således hade det på de sista 11 åren minskats med 7 alnar, och på 98 år, från 1749 till 1847 har hafvet på denna kust inkräktat 197 alnars bredd och således kring 2 alnar om året. Ännu mer har hafvet inkräktat vid sydspetsen. År 1841 mätte jag afståndet från Falsterbo Fyrtorn tilll närmaste strandbröst åt vester och fann det vara 129 alnar; år 1846 var afståndet ej mer än 109 alnar, och i Okt. 1847 var det 102 alnar. I sistl. Maj erhöll jag i Sjöcharte-Archivet i Stockholm kännedom om en charta, som af Sjömätnings-corpsen blifvit upprättad år 1815. På denna står Fyren utsatt 246 alnar från vestra stranden. Afståndet mellan

Fyren och strandbröstet har således på 34 år (från 1813 till 1847) minskats med 144 alnar, hvilket i medeltal gör öfver 4 alnar om året. Ännu större minskning har under samma tid skett i afståndet från nämnde Fyrtorn till landets sydvestspets och till sydöstra stranden. — I öfverensstämmelse med detta fenomén står äfven det, att i alla städer vid Skånes södra kust träffas, vid gräfningar i jorden, stenlagda gator, af hvilka den lägsta oftast ligger föga öfver nu varande hafsytan. Men det mest absoluta bevis för landets sänkning vid denna kust äro de der befintliga *submarina torfmossarna*. Sådana finnas på mångfaldiga ställen långst stranden från trakten af Dybeck till trakten mellan Trelleborg och Falsterbo. En dylik vid Landskrona omtalas äfven i HÅRLEMANS Dagbok af år 1751 sid. 125. — Men den, jag närmast undersökt och afvägt. finnes $\frac{1}{4}$ mil vester om Trelleborg *under* en långs kusten liggande grus- och stenås, kallad *Järavallen**). Denna torfbädd har här en mäktighet af 10 fot, af hvilka blott 2 fot 5 tum ligga öfver hafvets niveau, och 7 fot och 7 tum derunder. Torfven har dock påtagligt blifvit bildad i sött vatten, och dess botten låg således, då den bildades, *öfver* hafsbrynet**). Vidare: Öfver 100 alnar från stranden ute i hafvet ligger en torfmosse på omkring 2 fots djup under hafsytan, och af 6 fots mäktighet, bildad på samma sätt som den förut nämnda och innehållande samma organiska alster. En dylik torfmosse ligger i strandbrädden vid Skåre fiskläge uti och under hafsbrynet. — Ännu mer: ute i hafvet $\frac{3}{4}$ mil från landet och långt ut på det grund, som kallas Falsterboref, ligger en stor torfmosse af flera tunnelands rymd, på 14 fots djup (med sin yta) och af

---

*) Jag skall på ett annat ställe utförligare beskrifva denna, för vår äldsta postpliocena Fauna märkvärdiga ås; här vill jag blott erinra, att den öfversvämning som uppvallat den, inträffat under alluvialperioden; ty erratiska block ligga på bottnen af de torfmossar som finnas under åsen.

**) Allt organiskt, hvarefter qvarlefvor finnas i torfven, har tillhört land- och söttvattens alster: *Arundo phragmites*, *Polygonum amphibium*, *Equisetum palustre* och *fluviatile*, *Hypnum fluitans*, *Calamagrostis*, lemningar och frön af flera *Carex*-arter. Skalvingar af söttvattens-insekter: *Dytiscus marginalis*; en *Gyrinus*; fjäll af en *Byprinus*; ben af en *Groda* m. m. Dessutom en mängd träd, löf, hängen, hasselnötter, tallkottar m. m.

10—12 fots mäktighet. Således ligger dess botten kring 24—26 fot under hafsbrynet; och dock består äfven denna submarina torfmosse uteslutande af land- och söttvattensalster*). Detta synes ådagalägga att der, hvarest denna torfmosse nu ligger långt ut i hafvet, fordom varit land. Då man nu känner och besinnar huru våra Skånska torfmossar blifvit bildade, att detta nemligen skett i utvidgningar af floder; och då man betänker denna submarina torfmosses stora utsträckning, så inser man lätt att dess tillkomst förutsätter en lång och stor flod med breda utvidgningar; ty eljest hade deruti ej kunnat komma en sådan mängd af träd, som deri finnas hopade. Denna flod förutsätter ett stort land. — En dylik submarin torfmosse skall äfven finnas på Bredgrundet mellan Skanör och Dragö.

Allt detta bevisar påtagligt, att der södra delen af Östersjön nu finnes, fordom varit land; och alltså öfverensstämma de geologiska data med de förut anförda zoologiska uti bevis för den åsigtens riktighet, att Skåne fordom varit landfast med Tyskland.

Sedan detta blifvit bevisadt och äfven ådagalagdt, att Sverige efter förstörelseperioden från detta håll bekommit sin första *Flora* och *Fauna*; så torde vi äfven vilja göra oss en redig föreställning derom, huru det land, som nu kallas norra Skandinavien, sannolikt då såg ut, samt huru det småningom kommit att blifva sådant det nu befinnes vara. Vi hafva genom erfarenhetsrön, om hvilkas tillförlitlighet hvar och en kan genom egen undersökning öfvertyga sig, ådagalagt, att Skandinaviska vallen är stadd i en småningom skeende rörelse på det sätt att de norra trakterna höja sig och de södra sänka sig. Innan denna höjning af de norra trakterna började, *måste* de hafva varit lägre än de nu äro, — det är ju påtagligt! Ja, man har skäl till den förmodan att de då (när södra delen var uppe och landfast med Tyskland) antingen voro helt och hållet sänkta under

---

*) Utom en mängd af större och mindre träd: ek, björk, al, asp, fur m. m. ligga deri löf af alla dessa trädslag samt af *hassel*, *vide*, *sälg*; *hängen*, *hasselnötter*, *tallkottar*; *Equisetum*, *Menyantes trifol.* Blad i stor mängd af *Sphagnum cymbifolium*, *Bryum palustre*, en eller två arter af *Donacia*, *Gyrinus*, *Dytiscus* m. fl.

hafsytan, eller på annat sätt befunno sig i sådant skick (t. ex. voro täckta af is), att de ej kunde af lefvande varelser bebos. Endast genom att antaga detta kunna vi förklara det zoologiska fenomén, att åtskilliga af de djurarter, som från söder hit inkommit efter förstörelse-perioden, och således tillhöra landets äldsta postdiluviana Fauna, härstädes aldrig funnits längre åt norr än Skåne t. ex. *Urus*, *Bison*, *Ursus spelæus*, *Cervus Tarandus* (fossilis), *Sus Aper* m. fl. Hade landet sträckt sig längre åt norr och der varit beboeligt, så hade de utan allt tvifvel äfven begifvit sig dit. Detta fenomen synes ådagalägga, att Skåne den tiden (då det var landfast med Tyskland) utgjorde den stora germaniska kontinentens norra gräns. Jag kommer straxt att nämna flera data, som synas mig bevisa samma åsigts riktighet.

Sedan höjningen af de norra trakterna började, och troligen sedan den en längre tid fortfarit, afsattes på sidorna af de ur hafvet småningom uppstigande bergen, dessa märkvärdiga *Snäckbankar*, som nu finnas lägrade på mycket olika höjd, så väl vid stränderna af Östersjön som Vesterhafvet. Att landet sedan den tiden, då de första afsattes, betydligt höjt sig, ser man deraf, att vid Östersjösidan träffar man dem på en höjd af nära 100 fot öfver hafsytan och vid Vesterhafssidan träffas sådana, som ligga kring 350 fot öfver hafvet; — och dock hafva de alla tillkommit *under* hafsytan. — Af de snäckbankar, som äro lyftade ur Vesterhafvet, bestå de öfverst liggande, och således de som först uppstigit ur vågen, af sådana arter eller former, som nu lefva i den kallare zonen, vid Grönland och Spitsbergen; de nederst liggande af arter, hvilka nu lefva i det haf som sköljer samma bergs fot, och de mellerst liggande äro blandade af arter, som tillhöra både Spitsbergens kallare zon och Skandinaviens mer tempererade. Häraf synes otvunget följa, att då bergstopparna först stucko upp ur vattnet, hade detta en mycket låg temperatur, må hända så låg, att deri inga lefvande varelser kunde trifvas; och häri torde man böra söka den rätta förklaringsgrunden till det faktum, att på den landtrygg, som skiljer Vesterhafvets snäckbankar från Östersjöns, icke finnes någon enda qvarlefva af organiska varelser från denna postdiluviana tidsperiod.

Först sedan de norra trakterna så betydligt höjt sig, att de, liksom nu, utgjorde ett med norra Ryssland och Siberien sammanhängande land, kunde från detta håll djurarter invandra till Skandinaviska halfön. Dessa synas mig först hafva inkommit på den landtrygg, som genomgår Finland och förenar sig längst upp med Norska Fjällryggen, på hvilken de sedan fortsatt vandringen nedåt söder. Bland de djurarter, som på denna väg först invandrade, anser jag böra räknas *Renen*, hvilken ännu har sitt stamhåll längs fjällryggen; och med Renen följde Jerfven, Fjällräfven m. fl. Således anser jag Lappska Renen hafva långt sednare inkommit i landet än den Skånska, ja sannolikt var denna redan utdöd, då den förra inkom.

Att en våldsam *förstörelseperiod* en gång i forntiden verkligen härstädes egt rum, derom kunna meningarna icke vara delade; ty man behöfver blott kasta en blick på landets yta, för att derom öfvertyga sig. Denna visar allestädes påtagliga spår efter de våldsammaste härjningar. Bergen hafva brustit och styckats, och styckena hafva dels blifvit bortförda längre eller kortare väg i alla rigtningar, äfven till trakter utanför halfön, der de nu ligga strödda under namn af *erratiska block*; dels hafva de blifvit rundslipade eller söndermalna till grus och sand, och allt detta har i en oredig massa blifvit kastadt öfver landet, der det nu utgör de *lösa jordlager*, som fått namn af "*Diluvium*." Sjelfva de hårdaste grundbergen hafva på mångfaldiga ställen blifvit slättslipade och stundom äfven räfflade. Det är intet tvifvel att ju, under denna lågsamma härjning, allt lefvande, som fans på halfön, småningom upphört. — Det är icke om denna förstörelseperiods forna tillvaro, men väl om sättet, hvarpå härjningen skett, som meningarna äro delade*). Somliga Naturforskare hafva antagit, att härjningen skett genom en våldsam flod, som störtat fram öfver landet och fört med sig stenar, grus och sand i en (uti vattnet sammanhållen) blandad massa, och derunder, genom de stenblock den släpat med sig, räfflat bergen. Andra naturforskare hafva antagit, att förstörelsen skett genom

*) Ingen hastig revolution, blott långsamt skeende förändringar synas skäligen kunna antagas.

ofantliga *Glacierers inverkan.* Af skäl, som på ett annat ställe skola framläggas, anser jag mig föranlåten att i allmänhet biträda denna sistnämnda mening; ehuru jag icke med AGASSIZ m. fl. kan antaga att hela Europa, eller ännu flera länder, *på en gång* varit betäckta af is. Tvärtom anser jag det temligen påtagligt, att de Skandinaviska glaciererna sträckte sin invärkan omkring sig blott så långt, som de härifrån härledda *erratiska blocken* ligga strödda (och deras gräns känner man), samt att Europa, utanför denna gräns, var försedt med växter och djur — och sannolikt äfven med menniskor. Så vidt jag vet har ingen sökt förklara, *huru* dessa, allt förhärjande glacierer tillkommit. Förklaringen synes mig dock icke ligga långt borta, om vi blott äro uppmärksamma på de rörelser af *höjning* och *sänkning*, som äfven nu, under våra öon, för sig gå i Skandinaviens jordyta, och tillika genom de qvarlemnade spåren öfvertyga oss derom, att dylika rörelser härstädes timat, äfven under *flera* föregående verldsperioder. Om vi nu tänka oss — och tänkbart är det åtminstone — att under en föregående verldsperiod, en dylik Skandinaviska vallens småningom skeende *höjning*, som den nu pågående, egt rum och blifvit så länge fortsatt att fjällryggen kommit ett eller annat tusende fot högre än den *hittills*, under nu pågående höjning, stigit; så skola vi lätt finna, att snömassor och från dem nedgående glacierer *måste* hafva betäckt hela Skandinavien och utspridt sina verkningar derifrån radierade i alla rigtningar samt lemnat efter sig just att sådant härjadt land, som vår halfö befinnes hafva varit. Om vi besinna att snögränsens medelhöjd öfver Skandinavien, mellan 60:de och 70:de breddgraden, ej är mer än omkring 4500 fot öfver hafsytan; att medelhöjden af fjällryggen hvaraf många qvadratmil redan ligga i snöregionen, är kring 4000 fot, samt att omkring $\frac{1}{4}$ af hela landels yta är höjdt mer än 3000 fot öfver hafvet och ligger således blott 1500 fot under snögränsen, så torde vi lätt finna att om höjningen fortsättes tillräckligt länge, blir verkan otvifvelaktig. Man skulle till och med kunna beräkna, efter den kännedom man har om höjningens fortskridande på en gifven tid, huru många årtusenden skulle fordras innan

hela Skandinavien åter blefve betäckt med glacierer; ifall höjningen alltjemt fortfore.

Om vi antaga, som vi väl måste, att Skandinavien efter förstörelseperioden fått sina växter och djur från de ställen, som lågo utanför gränsen af härjningen, så blir det en gifven följd, att Skandinaviens äfven allra äldsta till denna verldsperiod hörande Fauna, är vida yngre än de länders, hvarifrån denna Fauna hit inkommit.

Om den s. k. Brons-åldern.

Det är bekant, att egentligen dansken Thomsen, genom sin 1836 utgifna "Ledtraad til nordisk Oldkyndighet", och tysken Lisch stadgat den indelning af förefunna fornsaker efter sten-, brons- och jern- åldrarne, hvilken af många nyare blifvit antagen. Man har låtit serskilda folk representera hvardera af dessa åldrar. Så har t. ex. den i så många afseenden förtjente Nilsson låtit stensakerna vara qvarlefvor efter Lappar eller Finnar, bronssakerna efter Celter och jernsakerna efter Germanska stammar. Lisch deremot låter stenålderns minnesmärken härröra från ett obestämdt förhistoriskt folk, bronsålderns från germanska stammar och jernålderns från Vender och Slaver. Schreiber åter är af den mening, att bronsåldern föregått stenåldern, på så sätt, att de germanska stammarne, som efterträdde och fördrefvo Celterna, voro så råa, att de begagnade verktyg och redskap af sten och utrotade den gamla celtiska bronskulturen. Äfven åtskilliga saker från jernåldern anser han för celtiska.

Ofvanstående visar bäst, hvilka stridiga åsigter råda i dessa ämnen och serskildt rörande bronsåldern. Vid flera tillfällen har utg. haft tillfälle att i förbigående yttra sin tvekan rörande dessa skarpt demarkerade perioder; sednast i Studentbladet och Sigtuna-beskrifningen. Det i etnologiskt afseende obestämda och sväfvande Celter-namnet har jemväl uppkallats vid sidan af bronssakerna. Äfven i Sverige har man efter bronsens förefinnände sökt bestämma Celternas yttersta gränser. Geijer upptog dock aldrig detta namn i Svenska historien. Reuterdahl anförer det väl i förbigående i sin kyrkohistoria

utan att lägga någon vigt dervid; men i de fragmenter af samma arbete, som han förut införde uti Theologisk Quartalskrift, finnes icke en gång ordet. Under tiden hade likväl en "fureur celtique" uppkommit, som föranlät honom att åtminstone reservationsvis upptaga det. Hans tanka är imedlertid, att "den stam, som ännu är nordens hufvudsakliga, snarare föregått än efterföljt någon annan, snarare måst sträfva för att undanhålla än för att förtränga folkslag, som den berörde."

Hvad nu serskildt Thomsens "Ledtraad" beträffar, från hvilken de fleste nyare epokkonstruenter utgått, så erhöll den redan 1838 uti Götting. gelehrte Anzeigen en sakrik recension, hvartill man alltför litet lyssnat under begäret efter något nytt i systemväg. Resultatet af densamma blef, att brons och jern icke representera olika tidsåldrar, utan att "der Gebrauch beider Arten von Metall läuft bis in die jüngsten Grabhügel gemischt durch einander."

Härefter uppträdde Worsaae i Annaler för nordisk oldkyndighed 1840—41*), anmärkande osannolikheten deraf, att de gothiska stammar, som man lät invandra i Danmark redan århundraden före Kristus, skulle ha medfört jernet och kännedomen om dess bruk. Han ansåg det deremot i högsta grad troligt, att redskaper och vapen af brons i Danmark blifvit använda långt ned i hedendomen, ja kanhända ända till emot kristendomens införande 826.

I skriften "Danmarks Oldtid, oplyst af Oldsager og Gravhöie" (1843) angaf han, såsom den rimligaste tid för jernålderns fullständiga och grundfästade öfvervigt i Danmark, det åttonde eller nionde seklet.

År 1846 utgaf W. "Blekingske Mindesmærker" och angifver deri sin numera bestämda mening, att minnesmärkena från bronsåldern hvarken tillhört ett celtiskt eller något s. k. tysk-gotiskt folk, utan just sjelfva våra skandinaviska förfäder. Han förkastar således dermed dogmen, att jernålderns början och de skandinaviska folkens ankomst varit samtidig eller stå i någon gemenskap. I sammanhang härmed klandrar W. äfven norrmännen

---

*) Jfr Annaler för 1847, sid. 380.

Keysers och Munchs förfarande, i det de förutsätta, att bronsålderns lemningar nödvändigt måste ha tillhört ett folk, som bebodde norden före våra förfäders ankomst; ty att dessa hade medfört jernet och jernålderns kultur till norden och att alltså äfven jernålderns minnesmärken måste vara ungefär enahanda i de tre nordiska rikena, blef ansedt såsom satt utan allt tvifvel. Detta postulat hade serskildt tjenat Keyser och Munch som underlag för teorien om nordens bebyggande af skandinaviska stammar från Norge, hvilket gjordes till nordens hufvudland, Om dessa högtsväfvande hyperpatriotiska föreställningar kan läsas i 2:dra häftet af detta Bibliotek under rubriken "Norskhetsifver."

Uti det nyss utkomna 2:dra h. af Skandinaviens Hällristningar yttrar Hr Holmberg: "Man begår utan tvifvel ett ganska stort misstag, om man tillskrifver alla stenhammare ett folk, som varit okunnigt om metallers bruk. På den nordiska oldsal i Köpenhamn förvaras en präktig samling af stenyxor, hvilka blifvit funna i grafvar jemte saker af brons och annan metall, och hvilka genom sin prydliga utarbetning och genom sina med centralborr förfärdigade skafthål, på det pålitligaste visa sig hafva blifvit tillverkade med tillhjelp af metallverktyg. Jag har sjelf egt dylika, hvilka man försäkrat mig blifvit funna i forngrifter i Halland jemte brända ben och förrostade jernsaker; och i Upsala får man till och med se en sådan med en rad inristade runor."*) Hr H. citerar här Iduna X. 358, der denna stenknif beskrifves och anses tillhöra kristna tiden. Hr H. är troligen af samma mening, helst han häft. 1 sid. 7 yttrar, att bokstafsskrift ej var i bruk uti norden förr än kort före eller med kristendomens införande.

Om metallberedningens ålder i Sverige.

Ännu fortlefver hos mången den irrmening, att svenska bergverkens ålder skulle sträcka sig lika långt till-

---

*) Hr Holmberg anförer, att äfven knifvar och pilar af flinta nyttjades i de sednare perioderna, men såsom quarlefvor från stenåldern.

baka, som början af sjelfva landets beboende; och man tänker sig vid samma tidpunkt en hel skara af utlärda smeder och snart sagdt en öfverproduktion af konstfulla "dvergasmiden" samt metalliska lyxvaror i öfverflöd, hvilka till och med af berömda historieskrifvare ansetts hafva betydligen tyngt på den utländska handelsvågen.

Febuserande poeter med fixa ideer skola väl också vara nog seglifvade för att ännu ett halft sekel besjunga de jernrustningar och vapen, som Sveriges ur-invånare förmenas hafva mangrannt burit och sjelfve producerat, ehuru en sådan konstodling först småningom uppkommer med Rusttjensten under Folkungaättens tider.

Den inhemska bergverksrörelsens uråldrighet har man velat bevisa genom det omtalade förrådet på metaller i äldsta tiderna, genom de vid våra gamla grufvor befintliga stora varphögar, jemte rymderne af sjelfva gruföppningarne, samt genom namnet *Hedengrufvor*, hvilket i några landsorter förekommer.

Det bör härvid ihogkommas, att underrättelserna om metallers brukning i vårt gamla Sverige aldrig beledsagas af den ringaste anledning till inhemsk tillverkning af metallen, då man deremot känner, huru nordboarne öfvade ett vidsträckt sjöröfveri på flera kuster och derifrån hemförde rika byten. Man har, anmärker Ångman*), vid Bergen i Norge funnit en urna af kristall, hvaraf likväl ej kan dragas den slutsats, att glastillverkningen var känd i Norden, helst man icke en gång hade det gröfre slag deraf, som begagnas i fenster.

Biskopsstiftens, domkapitlens och klostrens inrättning medförde icke blott utlänningars inflyttningar, utan satte ock svenskar i nödvändighet att resa till Rom, Paris och andra orter. De förre inkommo för att gifva skick åt nämnde inrättningar; och således bör man tro, att dertill valdes personer af större skicklighet, hvilka genom vetenskaper och allmän bildning kunde meddela nytt ljus åt det folk, med hvilket de nu införlifvades; de sednare åter voro gemenligen sådane, som i följd af lyckligare framsteg i tidens lärdom, och oftast af mera ansedd härkomst, besökte universiteterna och påfvestolen, i afsigt att framdeles vinna stift och högre embeten vid

*) Vitt. Hist. o. Ant. Akad. Handl. VIII.

domkyrkorna. Verkan af dessa resor, igenom bergslager samt väl odlade och med alla slags näringar försedda länder, visade sig i anställda försök att här kunna åstadkomma något dylikt; och härifrån hafva vi först hjulqvarnar, hvilka af domkyrkor och kloster öfverallt anlades, äfvensom grufvor efter hand började arbetas, isynnerhet uti Westerås stift. Presterskapet måste här, såsom i allt annat, bryta väg. "De så kallade *Biskopsgrufvor* på flera ställen i riket visa, att de andlige befattat sig med bergsbruk", yttrar Geijer (I. 522). Langebek och Ångman anföra flera bevis härpå. Redan 1288 kunde biskopen i Westerås, såsom sin egendom, till en annan upplåta $\frac{1}{8}$ i kopparberget Tiska Sjöberg eller Stora Kopparberget. Biskop Engel i början af 14:de århundradet hade ej blott genom sina Garpar upptäckt Garpenbergs koppargrufvor, utan var också egare af hela verket. Biskop Nils Michaelsson († 1401) dref bergverksrörelse både vid Stora Kopparberget och Garpenberg. Ja sjelfva påfven drog omsorg om svenska berghandteringen, och utgaf vid denna tid en förordning til sistnämnde verks förmon.

Det andra beviset för svenska grufvornas höga ålder skulle ligga uti de stora varphögarne jemte rymderna af sjelfva gruföppningarne; men redan Ångman har vederlagt detta för dem, hvilkas "öga blifvit förledt af vidlyftiga varphögar", samt yttrar sig för öfrigt "snarare kunna försäkra', att ett malmfält, brutet under 8 á 10 sekler, borde visa rymden af en öppnad jord, dem ännu ingen af våra gamla grufvor eger."

Hvad åter benämningen *Hedengrufvor*, som blifvit tillagt några af våra äldsta grufplatser, beträffar, så är det bekant, att dylika sammansatta ord af *heden*, *hedna*, i sjelfva verket gemenligen intet annat betyda, när fråga är om tid, än det som är gammalt och öfver mannaminnet. Erinrar man sig tillika med hvilken tröghet den kristna läran frambröt längst upp till våra hedniska skogsbygder, samt medgifver, att en del af våra gamla grufvor började med kristendomens införande att upptagas, så finnes lätt anledningen till *heden*-namnet, utan att behöfva tillägga bergverken en orimlig ålder*).

---

*) Lagerbring har åtskilligt att förtälja om Odens och Asar-

Utom någon ganska ringa jerntillverkning af myrmalm, kan det således antagas för visst, att våra hedniska förfäder ej lade hand vid metallurgien, helst de genom plundring och sjöröfveri visste att på genare väg fylla sitt måttliga behof af metaller.

Man bör ock vid någon eftertanke lätt finna, att en ordentlig bergverksrörelse med deras upplysning var nästan omöjlig. På en tid då inga mekaniska medel voro kände, intet spår i kemien banadt, inga försök gjorda i metallurgien o. s. v., inses lätt, på hvad sätt grufarbetets svårigheter skulle lösas och huru smältprocesserne skulle hafva aflupit. Den har ej tänkt mycket öfver ämnet, som skulle undra öfver att i äldre tider bergsbruk icke idkades, och att man i Sverige ännu icke kommit serdeles långt dermed något efter kristendomens införande. En ibland de förste, som insett orimligheten af de gamla åsigterne i denna fråga, är Fernow; i beskrifningen öfver Wermland. Han visar sig sjelf länge hafva varit fången i fördomarnes garn; men i en rättelse sid. 150 upplyser han läsaren, huru han tillkämpat sig en sundare mening. Att emellertid jernets bruk i norden varit ganska tidigt, och långt före all slags bergverksrörelse derstädes, synes sannolikt af Plinii och Taciti berättelser. Hos Tyskarne har jernet varit kändt straxt efter Kristi födelse.

Red. af Jernkontorets Annaler**) anser *Osmundssmidet* ursprungligen vara just den gamla enkla metoden att ur myrmalmen utsmälta jern, och anser sålunda detta med allt skäl vida äldre än masugnarne; ty redan i de äldsta tiderne fanns Osmundssmide å orter, der masugn eller något dylikt omöjligt kunnat uppföras; hvarom man öfvertygas af de slagghopar, som så ofta finnas uti våra skogar på ställen, der driftvatten och fall saknas. *Tackjerns*-tillverkningskonsten har till Sverige

---

nes bergsmannakunskaper, för att icke tala om Dalin, som låter Garpenberg få sin benämning af Garperne, "ett folk, som följde med Suever och Gother." Nog har likväl den hederlige Ångman rätt, då han om Asarne yttrar: "Ristom heldre på deras urna härdighet och mod än bergverkets upphjelpande"!

*) XXIX:de årg. Häft. 1. 1845. En artikel af Sefström.

inkommit från Tyskland först *vid slutet af katolska tiden.*

Skulle det bekräfta sig att för det forna Osmundsmidets bedrifvande det icke varit nödigt att begagna annat än myrmalmer eller att först förvandla malmen till tackjern, hvilket är ganska sannolikt; så kan man anse detta smide vara ursprungligen af österländsk härkomst, helst vi af den Heliga Skrift (Jobs bok 28: 2) veta, att man der redan för mer än 1000 år f. Kr. beredde jern af myrmalmer. Vågade man fästa sig härvid, så skulle man visserligen på grund af en sådan åsigt, med tillhjelp af de någorlunda goda upplysningar, som sednare tiders teoretiska forskning om jerntillverknings-processerne gifvit, kunna uppgöra jernberedningens historia ifrån Jobs tid till Osmundsmidets och katalansmidets tid; osäkert är dock, om jernberedningen i sjelfva verket följt den rationella väg, som teorien nu synes föreskrifva. Erfarenhetens väg är ofta på annat sätt styrd, samt kan nu efteråt icke annorlunda än medelst historiens tillhjelp följas på spåren. Ett hopp om att derutinan kunna lyckas har nu visat sig, sedan flera resande börjat besöka Norra Indien och Hög-Asien. Derigenom ha vi nu fått för oss klart, huru den lika så invecklade kopparberednings-processen, medelst ganska enkla tillställningar, kunnat verkställas. Förmodligen komma de underrättelser, vi ifrån dessa länder delvis erhållit om de olika delarne af koppar-handteringen, att på sådant sätt blifva fullt nöjaktiga. Derigenom få vi troligen äfven en sammanhängande historisk underrättelse om jernberedningens framsteg.

Första underrättelsen om svenska jerngrufvor är från år 1303. Något tidigare hörer man visserligen talas om *Jernbäraland*; men det är utan tvifvel myrmalm, som gifvit upphof till detta namn. Myrmalm, som intet annat är än jernets metalliska kalk, reduceras genom en förrättning, lika enkel som forntidens odling. Dervid fordrades intet mera, än elden och det brännbara, jemte någon möda. Det är bekant, att myrjorden, eller *mom*, såsom den kallas i Dalarna, liksom *örke* eller *verke* i Herjeådalen och Jemtland, med merendels svag bläster för läderbelgar, i små ugnar eller gropar, med sten af lera uppmurade, *källingar**) eller *kärringar* kal-

---

*) Måhända ett förskämdt uttal af *Carolinger*, och hänty-

lade, blifvit nedsmält till små färskor under namn af *blästerjern*.

Just i våra dagar försvinna de sista lemningarne af det smide, som, under namn af *blästerverk*, hos oss varit qvar efter våra uråldriga smidesmetoder; och är det redan mer än 100 år, sedan det ännu bedrefs såsom näringsgren. Inom Herjeådalen, uti Storsjö kapellförsamling, tillverkades för några år tillbaka ännnu blästerverkssmide. Annorstädes inom Sverige lärer icke detta smide begagnas. Deremot lärer ett dylikt smide idkas uti Finland, omkring Salami, samt långt in uti Ryssland. Den pålitligaste underrättelse vi hafva om det numera såsom folknäring utdödda blästerverkssmidet i Sverige, är den, som i form af relation är af geschwornern Schultze ingifven till Bergs-Kollegium, hvilket interessanta dokument uti nyssnämnde häfte af Annalerna meddelas.

Detta enkla tillverkningssätt, som äfven kallas *hedningebläster*, *myrbläster* och *myrverk*, är otvifvelaktigt det enda bergsbruk, som, då man undantager någon sjömalms förbrukning, under hedniska tiden idkades. Månända voro de i Eddan omtalade Dock-Alfer, eller de Alfhemsboer som voro svartare än beck och tjära, myrjerns tillverkare, som för mera beqvämlighet i sin handtering bebodde skogar och bergsrefvor De för sina smiden omtalade dvärgar, om hvilka sagan förtäljer, voro ock kanske sådane arbetare. Emellertid var denna jernhandtering troligen ganska obetydlig och Ångman anser för *otvifvelaktigt*, "att man härigenom förvärfvade sig *minsta delen af det jern, som denna tiden nyttjades i landet.*" Den förnämsta delen hemtades nog utrikes ifrån, till eller i vapen och husgeråd.

Konsten att tillverka stål anser Ångman hafva varit ganska sällsynt, och sträckt sig till endast få personer, som derföre varit högt aktade; och har man "derutaf tagit sig orätt anledning till det beröm, som man tillagt Gotherne för vidsträckt stålberedning."

---

dande på detta yrkes införande från Tyskland. Danska ordet *kjærting* (vårt *kärring*) anser Holberg ursprungligen vara ett speord åt de vekliga Tyskarne under *Carolingerna*.

Vi hafva i det föregående yttrat, att den mängd af metaller, som historien uppgifver hafva befunnits i våra förfäders ego, icke får tillskrifvas egen tillverkning, utan att de förvärfvade sig metaller och vapen under sina härfärder och sjöröfverier. Hvarje fri medborgare var den tiden en krigsman och plundrare. Dessa härjande grundsatser bibehöllos under hedendomen. Ingen gräns var för dem bestämd. Man härjade öfver allt; man härjade templen. Herraud och Bose plundrade Jumalas tempel i Bjarmaland och hemförde derifrån guld och skatter. Småländske prinsen Eigil tog vid ryska kusten fem fartyg från ryska landvärnarmannen Rognvald. Westgöta konungen Rolf härjade oupphörligt i Scotland, England och Irland. I nionde århundradet sköflade Norrmännen trenne gånger Paris och andra stora städer i Frankrike och Nederländerna och uttvingade otroliga brandskatter, som merendels utgjordes i silfver och annat gods. De framträngde till och med genom Niörva sund förbi Gibraltar, och besökte Medelhafvets kuster, gingo uppför Rhenströmmen samt gästade Italien o. s. v, En annan åtkomst af rikedomar skedde genom den sold, de s. k. Väringarne erhöllo för tjenstgöring i Constantinopel; Harald Hårdråde t. ex., som under sitt vistande bland Väringarne trenne gånger erhöll del i skiftet af de aflidne kejssanes klädförråder, hemförde en stor myckenhet af guld, silfver, penningar och dyrbarheter. Af allt detta kan med all sannolikhet den slutsats dragas, att, då man undantager någon för skeppsbyggeri o. d. nödig redskap, hvarmed myrjerns tillverkningen försett landet, svenska folket, vid kristendomens införande, till största delen genom resor, härjande och byteshandel, förvärfvade sig sina metall-förråder. Och ehuru dessa varit betydande, samt kanhända så tillräckliga, då det är fråga om vapen, att enligt Lagerbrings förmodan utförsel deraf kunnat ske till England, så torde man derföre hvarken kunna eller behöfva antaga, att bergverken nödvändigt vid denna tid måste hafva varit i gång.

Det är egentligen under Sverkerska och Erikska ätterna, sedan kristendomen vunnit afgjord öfvervigt och stadga, sedan klostren började uppblomstra, som grunden till Sveriges civilisation började läggas.

Till resandes beqvämlighet började man nu företaga väganläggningar och brobyggnader. Uppkomsten af vattenqvarnar och trädgårdsplanteringen hörer till samma tid. Första stdgen tagas till grundande af en ordnad utländsk handel.

Det var vid samma tid, som Tyskarne började sysselsätta sig med bergbruk. Det var nu, som man började förvärfva sig kunskaper, bidragande till bergverkens skötsel och upphjelpande. Tyskar, som dels inflyttat i landet, dels genom resor och handel haft gemenskap med svenskar, underläto icke att taga närmare kännedom om landets bergstrakter. De kunde icke undgå att finna, hvilka betydande handelsartiklar en här inrättad bergverksrörelse skulle åstadkomma. Och då fransmän och engländare nu äfven började vända sin uppmärksamhet till vårt bergiga land, är det utan all tvifvel, att ju vi hafve dem och tyskarne att tacka för våra bergverks uppkomst.

Lagerbring (II. 715, III. 319) talar om utförsel ifrån Sverige af jern och koppar; den åberopade Wisby Stadslag omnämner dock blott tyger och lärft, bland fraktgodsen, men inga nordiska metallprodukter. Det blir mycket svårt att bevisa utförseln af jern från Sverige under denna period. Adamus och andra medeltids-författare känna derom intet. Lagerbring sjelf yttrar sig ock något tvekande samt söker förjäfves efter bevis för sin mening*).

Rusttjenstens uppkomst bildar epok i Svenska jernhandteringens historia. Magnus Ladulås hade, under striderna med brodren, lärt inse värdet af en fullkomligare krigsrustning. Med rusttjenst-inrättningen framträdde ett jernklädt rytteri i svenska hären. Att jernbeklädnaden icke varit obetydlig, är så mycket säkrare, som det blef en nödvändighet att genom torneringar förvärfva vana och styrka att med den kunna uthärda. Men denna rustning var icke den enda, som nu påtänktes. Utländske officerare inkallades i riket, och krigsväsendets förbätt-

---

*) Man har trott, att Hansestäderna hemtade metaller från Sverige; men Langebek, som först spridt ljus öfver detta ämne, visar, att de togo sådane från Böhmen, Schlesien och Polen.

ring blef en hufvudsak, hvarifrån bemödandet att förskaffa hvarjehanda goda och ändamålsenliga vapen måste hafva varit oskiljaktigt. Härigenom öktes behofvet af jern och det blef en nödvändighet att sträcka omtankan till bergshandteringens upphjelpande, helst utlänningen redan föregått med exempel på denna väg. Dessutom hade hofhållningen*) och lefnadssättet just vid denna tiden undergått en märkbar förändring. Minskningen i kronogodsen hade äfven låtit känna sig: och då sålunda förevarande hufvudnäringar började blifva otillräckliga för fyllandet af tilltagande behof, var bergshandteringen den enda, som kunde komma i åtanka. Magni Smeks privilegier för stora Kopparberget äro de äldsta kände, ehuru de åberopa äldre frihetsbref. Privilegierne och Stadgarne af år 1340 för Vestra berget i Nerike äro från samma tid och föreskrifva, att alla missgerningsmän utom mördare, tjufvar eller förrädare, som togo sin tillflykt till samma bergslag, skulle der vara alldeles fria både till lif och egendom, o. s. v.

Att likväl äfven någon handel med Osmundsjern egt rum mellan Sverige och Hansestäderna, synes otvifvelaktigt. Lübeckarne seglade in uti Mälaren genom de ännu uti 13 århundradet ej uppgrundade gamla segellederne med förbigående af Stockholm till Bergsstäderna Westerås, Köping och Arboga, samt togo derifrån det jern, som kunde bekommas. De försmådde icke heller att utföra sjelfva jernmalmen (Dalin III. 145), då Osmundsjernet ej kunde fylla deras behof. Sedan Stockholms farvatten blef enda inloppet till Mälaren**), måste de lemna hufvudstaden mera uppmärksamhet och bedrefvo så saken att de snart befolkade dess Magistrat.

Lübeckarne kunde så mycket lättare slå under sig Svenska jernhandeln, som man på länge här inom landet ej förstod att förädla metallen, utan af Lübeckarne återköpte densamma i smidda och gjutna varor till de allmännaste behofven.

---

*) Jfr J. H. Schröders afhandling i Vet. Soc. Handlingar "de luxu aulæ Magni Smek."

**) Till ett bevis på våra gamla sjöleders förändring och försvinnande må anföras, att ännu för 400 år tillbaka var segelled från Upsala genom Lagga och Danmarks socknar till Östersjön norr om Stockholm. Jfr Dalin II. 734.

Det är egentligen först i en **sednare** tid, som man kan säga att **jernet brutit bygd** i Sverige. Ty t. ex. i Wermland vet en hvar, att bergslagsorterna blifvit bebodda och uppodlade flera århundraden efter landskapets öfriga trakter. Icke i bergsbygder, utan vid kusterna och utmed flodbräddarna har man att söka nybyggarnes äldsta spår. I bergsbygderna finnas inga antiquiteter.

Naueler*) påstår, att "Jotharne" tillverkade koppar i Fahlun, medan Rom ännu var en ödeplats; och man har tagit för gifvet, att de gamla i svensk jord funna bronsvapnen blifvit förfärdigade vid Fahlu grufva**). Ställets ålder har man äfven velat bevisa genom det hos Saxo förekommande "Fahlu oppidum", hvarpå öfver Geijer***) fastnat; ehuru dermed menas Falköping.

---

*) De Cuprim. sid. 10. **) Salanus de Glad. Suec. sid. 51, 53. ***) Häfder, sid. 541.

INNEHÅLL.

Pris .... 12 sk. b:ko.